

TURVAPAIKANHAKIJOIDEN OSAAMINEN YHTEISKUNNALLISENA VOIMAVARANA

Selvitys Suomen Punaisen Ristin vastaanottokeskuksissa vuosina 2016-2018
tehdyistä turvapaikanhakijoiden osaamiskartoituksista

Projektitutkija Tuula Joro, Itä-Suomen yliopisto

Punainen Risti

TURVAPAIKANHAKIJOIDEN OSAAMINEN YHTEISKUNNALLISENA VOIMAVARANA

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	4
1.1 Turvapaikanhakijan asema Suomessa	4
1.2 Osaamiskartoitus tiedonkeruun menetelmänä.....	5
1.3. Osaamiskartoitus turvapaikanhakijan kohtaamisena	6
2 Osaamiskartoituksen antia: koulutustaustoja ja työelämäkokemusta	7
2.1 Vastaajien koulutustaso	7
2.2 Työkokemus ja osaaminen.....	10
3 Osaamiskartoituksen antia: tulevaisuudensuunnitelmia ja -haaveita.....	13
3.1 Tekniikan alat kiinnostavat miehiä eniten.....	17
3.2 Palvelualojen suosituimmat ammatit ovat kuljettaja, kokki ja parturi.....	18
3.3 Terveys- ja hyvinvointialat ovat erityisesti naisten suosiossa.....	19
3.4 Huomionarvoista muista aloista.....	20
4 Tarvitaan yhteiskuntakriittistä ohjausotetta, näytön paikkoja, ennakkoluulotonta ja osallistavaa ideointia sekä yhteistyötä	22
4.1 Yhteiskuntakriittistä ohjausotetta ja kriittistä kotoutumisen asiantuntijuutta	22
4.2 Näytön paikkoja osaamisen tunnistamiseen ja tunnustamiseen	23
4.3 Turvapaikanhakijoiden osaaminen yhteiskunnallisena voimavarana.....	23
Lähteet	25
Liitteet	26

1 JOHDANTO

Tämä selvityksen on toteuttanut ALL-YOUTH-tutkimushanke (<http://www.allyouthstn.fi/>), joka on rahoitettu Suomen strategisen tutkimuksen neuvoston (STN) päätöksellä (nr 312689). ALL-YOUTH on monitieteinen hanke, joka tutkii 16–25-vuotiaiden nuorten yhteiskunnallisen osallistumisen kykyjä ja esteitä sekä nuorten käsityksiä kestävästä kehityksestä, kasvusta ja hyvinvoinnista. Hanke tuottaa uusia ratkaisuja nuorten aktiivisempaan kansalaisuuteen hyvän hallinnon ja oikeusvaltioperiaatteen, digitaalisten innovaatioiden sekä kestävästi hyvinvoinnin näkökulmasta.

Selvitykseen liittyvän analyysin on tehnyt Tuula Joro Itä-Suomen Yliopistosta. Aineistona on kaikkiaan 2003 täysi-ikäisen turvapaikanhakijan osaamiskartoitukset, jotka on kerätty 43 Punaisen Ristin ylläpitämässä vastaanottokeskuksessa vuoden 2016 helmikuusta toukokuun loppuun 2018. Aineisto on kerätty Lyyti -ohjelmistolla. Saatuja tietoja on muutettu Excel-muotoisiksi tilastoiksi. Lyyti on verkkopohjainen tapahtumanhallintajärjestelmä ja se valikoitui käyttöön tuttua ja pitkään käytettynä Punaisen Ristin tapahtumanhallintajärjestelmänä. Lyytin palvelimet sijaitsevat Suomessa, minkä nähdään lisäävän tietoturva. Excel-taulukon tarjoaman tiedon tueksi on puhelimitse haastateltu kolmea haastatteluiden toteuttajaa ja kartoitettu heidän kokemuksiaan ja näkemyksiään prosessista.

Osaamiskartoitus on toteutettu osana Suomen Punaisen Ristin toteuttamaa valtakunnallista Turvapaikanhakijoiden ja oleskeluluvan saaneiden työelämävalmiuksien tukeminen -projektia. Projekti on Accenturen tukema. Alun perin osaamiskartoitus on kytkeytynyt tavoitteeseen löytää haastatellulle turvapaikanhakijalle sopiva paikka työelämään tutustumisen jaksolle (TET). Osaamiskartoitusten edetessä, sen merkitys muuttui osalla haastatelluista voimavarakeskusteluksi.

Työn ja työelämään tutustumisen paikkojen haussa ja opintojen suunnittelussa saadun yksilöllisen hyödyn lisäksi osaamiskartoituksella on mahdollista saada turvapaikanhakijoista ja heidän osaamisestaan tietoa, mistä voidaan hyötyä, kun eri hallinnonaloilla suunnitellaan työelämäosallisuuteen tähtääviä kotoutumispolkuja. Tässä selvityksessä tarkastellaan, mitä Punaisen Ristin keräämä tieto kertoo turvapaikanhakijoiden osaamisesta sekä tulevaisuuden koulutus- ja työelämätoiveista. Sen pohjalta pohditaan miten osaamista saisi tuotua esiin ja tunnustettua. Huomiota kiinnitetään myös niihin kotouttamiseen liittyviin seikkoihin, jotka aineiston pohjalta on nostettavissa esiin, ja pohditaan niitä tuoreen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen valossa.

Aluksi on hyvä luoda lyhyt katsaus turvapaikanhakijan kategoriaan ja asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Tämän jälkeen tarkastellaan osaamiskartoitusta sekä tiedon tuottamisen välineenä että ihmisten välisen kohtaamisen työkaluna.

1.1 Turvapaikanhakijan asema Suomessa

Turvapaikanhakija Suomessa on henkilö, joka hakee kansainvälistä suojelua ja oleskelulupaa Suomesta. Mikäli hän saa hakemansa turvapaikan, hän saa pakolaisstatuksen. Turvapaikanhakija voi myös saada kansainvälistä suojelua tai oleskeluluvan muulla perusteella. Työntekoon hän on oikeutettu kolmen kuukauden kuluttua turvapaikan hakemispäivästä, mikäli hänellä on rajan yli matkustamiseen oikeuttava asiakirja ja kuuden kuukauden kuluttua hakemispäivästä, mikäli asiakirjaa ei ole ja työnteko-oikeus jatkuu lainvoimaiseen päätökseen saakka. (Maahanmuuttovirasto 2019a&b) Ulkomaalaislakiin on tulossa muutos 1.6.2019, jonka mukaan uusintahakemusten yhteydessä tulee uusi kolmen tai kuuden kuukauden aika, jona turvapaikanhakijalla ei ole työnteko-oikeutta ja työnteko-oikeus tulee myös päättymään aikaisemmin eli täytäntöönpantavissa olevaan käännystypäpäätökseen.

Turvapaikanhakijoiden kotoutumista vastaanotto toiminnan osana tutkinut Ville-Samuli Haverinen näkee ristiriitaisuuksia siinä, miten turvapaikanhakijoiden oikeuksia ja velvollisuuksia koskevia politiikan linjauksia ja lainsäädäntöä tulkitaan. Yhtäältä poliittiset asiakirjat vaativat turvapaikanhakijoilta tehokasta kotoutumista ja yhteiskuntaan integroitumista, mutta toisaalta turvapaikanhakijat on suljettu kotoutustoimintaa ohjaavan lainsäädännön ulkopuolelle. Haverisen tutkimuksessa vastaanotto toiminta näyttäytyy kamppailuna resursseista, joiden

puute minimoi vastaanottokeskusten kotoutumispalvelujen tarjonnan niin, että lopputuloksena on turvapaikanhakijoita aktivoivan, sopivan toiminnan puuttuminen vastaanottokeskuksissa. Tämä yhdistettynä pitkiin, jopa vuosia kestäviin turvapaikkaprosesseihin tekee pakotetusta toimeettomuudesta vastaanotto toiminnan arkea määrittävän sosiaalisen todellisuuden, jossa vaarana on laitostuminen ja turvapaikanhakijoiden toimintakyvyn lamaantuminen siinä kriittisessä vaiheessa, kun he mahdollisesti saavat turvapaikan ja heiltä odotetaan ponnisteluja suomalaisen yhteiskunnan aktiivisen jäsenyyden saavuttamiseksi. (Haverinen 2018) Tätä lamaantumisen uhkaa Punaisen Ristin projekti osaamiskartoituksen ja TET-jaksojen järjestämisen muodossa on ollut toiminnallaan lieventämässä.

1.2 Osaamiskartoitus tiedonkeruun menetelmänä

Excel-tilukoon tallentunut aineisto on tallennettu web-pohjaisen työkalun kautta, minkä haastattelija on ohjeistuksen mukaan haastattelun yhteydessä täyttänyt. Haastattelijoina ovat toimineet vastaanottokeskusten työntekijät osana työtehtäviään. Taulukosta löytyy viitteitä siitä, että jonkun henkilön vastaukset ovat tallentuneet useammin kuin kerran, joten tallennuksessa tai tiedonsiirrossa on ollut jonkin verran joko teknisiä tai inhimilliseen toimintaan liittyviä ongelmia. Kun aineistoista poistettiin päällekkäisyydet ja niiden henkilöiden tiedot, joista on tallentunut ainoastaan ikä, sukupuoli, kotimaa ja äidinkieli, mutta ei kielitaitoa tai mitään muuta koulutuksesta, osaamisesta, työkokemuksesta tai tulevaisuudensuunnitelmista, kutistui vastanneiden määrä luvusta 2052 lukuun 2003. Näissäkin on jonkin verran vain osittain täytettyjä tietoja, joten on oletettavaa, että jotain päällekkäisyyksiä on vielä tässä raportoidussa sisällössäkin jäljellä.

Aineiston luotettavuutta heikentävät myös jotkut havaitut johdonmukaisuuden puutteet, kuten se, että vastaaja on aineiston mukaan ilmoittanut, ettei osaa latinalaisia aakkosia, mutta kuitenkin osaavansa lukea ja kirjoittaa englantia. Toisin kuin Aikuisten maahanmuuttajien kielitaidon arviointikeskus Testipisteen vastaanottokeskuksissa toteuttamassa alkuvaiheen osaamisen tunnistamisen kartoituksessa (Sandberg & Stordell 2016) tiedot perustuvat yksinomaan vastaajien itsensä omaan arvioon ja ilmoitukseen. Tiedot on kerätty haastatteluissa, joissa tiedonvälittäjänä on mahdollisesti mukana myös tulkki. Haastattelutilanteessa voi siis olla kolme erilaisesta kulttuuritaustasta – sitä kautta myös luokittelujärjestelmästä – tullutta ihmistä, joista jokainen voi tulkita kysymyksiä hie man eri tavalla, eikä kaikilla osallisilla välttämättä ole yhtenäistä näkemystä kysymyksestä tai sen kontekstista.

Siitä, kun haastateltavalta on kysytty hänen osaamistaustastaan tai tulevaisuudenhaaveistaan siihen, kun tutkija lukee vastauksen Excel-tilukosta ja luokittelee sen ammatti- tai koulutus alaluo kitusten mukaisesti, on monta erehtymisen ja viestin muuntumisen mahdollisuutta. Yksi välittävä tekijä on kieli ja se, kuinka kysymykset ja vastaukset kääntyvät kieleltä toiselle. Ongelmallisina näyt täytyvät myös jotkin luokitukset, joiden pohjalta kysymyksiä kysytään ja niihin vastataan. Esimer kiksi koulutuksen kohdalla englannin kielisessä haastattelulomakkeessa – sekä Excel-tilukossa – koulutus on luokiteltu kolmeen alaryhmään (katso taulukko 1), joista on pyydetty valitsemaan jokin vaihtoehdoista 1-3.

Koulutus	Valintavaihtoehto 1	Valintavaihtoehto 2	Valintavaihtoehto 3
Primary school	1–6 years	7–9 years	10–12 years
High School/Vocational School	1–2 years	3–4 years	5 years or more
Higher education	1–2 years	3–4 years	5 years or more

Taulukko 1. Koulutuksen luokittelu

Vastaavasti suomenkielisessä haastattelulomakkeessa puhutaan peruskoulusta ja keskiasteen koulusta (esim. lukio, ammattikoulu). Suomen mallin mukainen peruskoulu kuitenkin kattaa englannin kielisen jaottelun mukaisesti sekä primary että middle school / high school -luokitukset, joista jälkimmäiset tarkoittavat yläastetta. Ammattikoulu ja lukio taas vastaavat englannin kielisessä jaotellussa upper secondary education -luokitusta. Näin vastaukset on voitu luokitella eri kenttiin erilaisten tulkintojen mukaisesti.

Kyselylomaketta ei ole alun perin suunniteltu yhteiskunnallisen tiedon tuottamiseen, joten sen tuottama tietomassa ei aivan kitkatta taivu analysoitavaksi. Monivalintakysymyksiä on muutama, mutta suurin osa kartoitetusta osaamisesta, työkokemuksesta ja tulevaisuuden tavoitteista on kysytty avoimin kysymyksin, joten tuloksena on yli 2000 riviä sarake toisensa jälkeen luettavaa, mikä vaatii avoimien kenttien vastausten läpikäyntiä ja luokittelua niin, että kokonaisuus on selkeämmin hahmotettavissa. Tällaisenaan tiedonkeruumenetelmä ei tarjoa helposti hyödynnettävissä olevaa tietoa siinä muodossa, että se olisi suoraan käytettävissä esimerkiksi tilastollisiin tarkasteluihin. Tätä raporttia varten avointen vastauskenttien koulutus- työkokemus- ja tulevaisuuden tavoitealoja koskevia vastauksia on luokiteltu Tilastokeskuksen ammatti- ja koulutusluokittelun mukaisesti. Luokittelua hyödyntäen Excel-taulukkoon kerättyyn dataan on tuotu rakennetta, jonka läpi suodatettuna sen sisältö hahmottuu selkeämmin ja yksittäisiä vastauksia on mahdollista suhteuttaa kokonaisuuteen yleisyytensä mukaan.

Toisaalta runsaslukuiset avoimet vastauskentät voi nähdä myös tämän aineiston rikkautena. Paikoitellen niihin on kirjoitettu seikkaperäisiä kuvauksia aiheesta ja näin ne tarjoavat monivalintavaihtoehtoja tai lukumääriä vivahteikkaamman kuvan paitsi kyseessä olevasta aiheesta, myös kontekstista, missä siitä puhutaan.

1.3 Osaamiskartoitus turvapaikanhakijan kohtaamisena

Osaamiskartoitushaastattelut virittävät ajatukset työelämään, herättävät työelämään liittyviä tulevaisuuden toiveita ja tuovat haastateltujen omassa ainutkertaisessa historiassaan kertynyttä osaamista näkyviin. Yksilön kannalta haastattelut myös ohjaavat vastaajia pohtimaan omia vahvuuksiaan, asettamaan vallalla olevan yksilöllisen valinnan merkitystä korostavan ohjauksikäytännön mukaisesti (Lappalainen, Mietola & Lahelma 2010) omat toiveet, taipumukset ja kyvyt keskiöön.

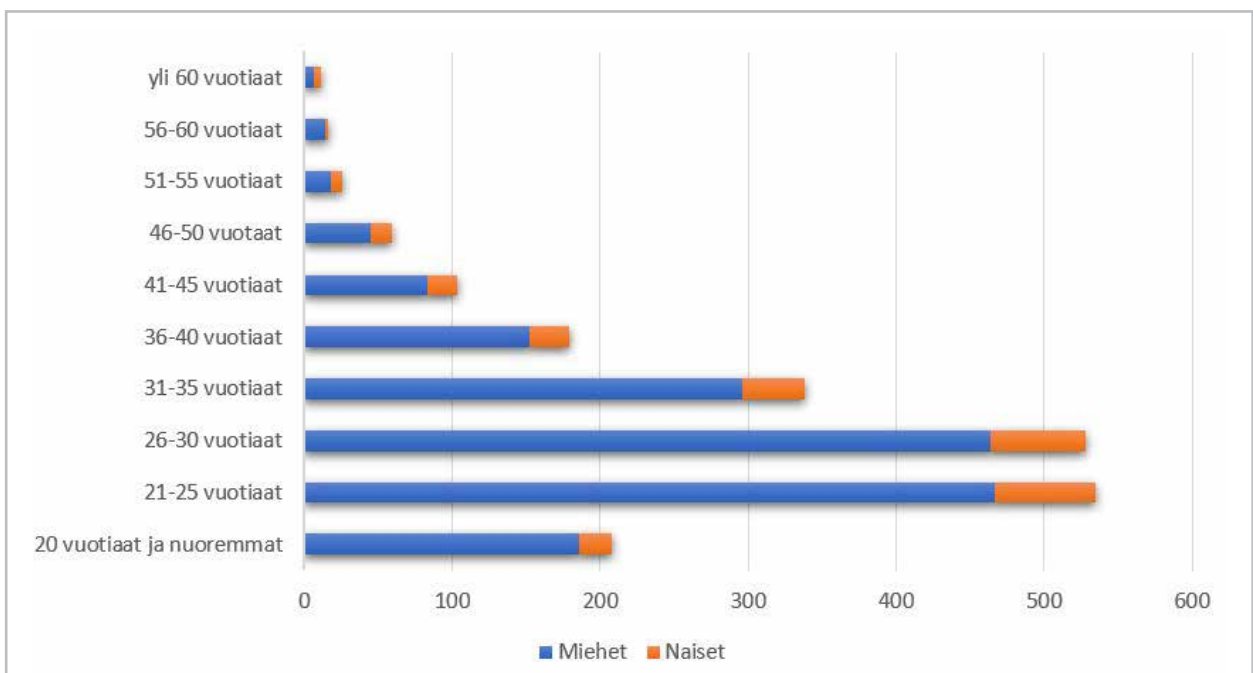
Haastattelijoiden mukaan osaamiskartoitushaastattelut toimivat haastateltaville useimmiten voimauttavina kohtaamisina, joissa heidän elämänsähistoriastaan ja osaamisestaan ollaan kiinnostuneita. Vastaanottokeskuksen kontekstissa vuorovaikutus tapahtuu useimmiten tilanteissa, missä turvapaikanhakija tarvitsee jotain apua ongelmaansa ja on avun pyytäjän roolissa. Osaamiskartoitushaastattelussa haastateltavat ovat oman elämänsä ja osaamisensa asiantuntijoita. Siinä keskitytään heidän voimavaroihinsa ja ollaan kiinnostuneita heidän elämästään ja toimijuudestaan ennen turvapaikanhakijan roolia sekä kysytään tulevaisuuteen asettuvia toiveita ja tavoitteita työelämän suhteen.

Haastattelijalla on merkittävä rooli paitsi siinä, mitä tietoa osaamiskartoituksen myötä tallentuu, myös siinä miten haastateltava hyötyy kartoituksesta. Turvapaikanhakijat ovat viranomaiskontakteissa usein tottuneet olemaan arvioivan ja epäilevän katseen kohteena, joten vaatii yksilön kohtaamisen taitoa ja keskinäisen luottamuksen syntymistä, että haastattelutilanteesta saa esille rakentavaa tietoa ja ymmärrystä puolin ja toisin. Eräs haastatteluja tehnyt koki, että osaamiskartoitushaastattelut olivat vastaanottokeskuksen arjessa monesti ainoita työntekijän ja asukkaan välisiä kohtaamisia, joissa haastateltavat rentoutuivat avoimesti puhumaan elämästään ja ajatuksistaan.

Lähitulevaisuuden suunnitelmissa on, että osaamiskartoitukset siirtyvät Suomen Punaisen Ristin mallista Maahanmuuttoviraston toteutettavaksi, ja että ne tullaan jatkossa tekemään kaikille turvapaikanhakijoille. Tämä huolestuttaa joitakin osaamiskartoituksia tehneitä vastaanottokeskuksen työntekijöitä. Mahdollistuu kohtaaminen ja luottamuksellinen vuorovaikutus myös jatkossa? Nähdäänkö haastateltavat kykyjä ja osaamista omaavina yksilöinä, vaikka heillä ei olisikaan formaalia koulutusta tai tutkinto- tai työtodistuksia osaamisestaan?

2 OSAAMISKARTOITUKSEN ANTIA: KOULUTUSTAUSTOJA JA TYÖELÄMÄKOKEMUSTA

Tarkasteltavaan aineistoon jäi selkeiden päällekkäisyyksien poistamisen jälkeen 2003 vastaajaa, joista miehiä on 1731 (86,4 %) ja naisia 272 (13,6 %). Naisten osuus on siis hieman suurempi kuin Testipisteen tammi-maaliskuussa 2016 toteuttamassa osaamiskartoituksessa, jossa naisten osuus oli 10 % (Sandberg & Stordell 2016, 14). Kuviossa 1 vastaajat on luokiteltu ikäryhmittäin. Turva-
paikanhakijoiden ikäpyramidi siis tasapainottaa Suomen väestöpyramidia, jonka yhteydessä puhutaan paljon väestön ikääntymisestä ja taloudellisesta huoltosuhteesta, johon ikärakenteen lisäksi vaikuttaa myös työllisyysaste (SVT 2019).

Kuvio 1. Vastaajat ikäryhmittäin.

Kaikkiaan haastatellut ovat kotoisin 47 eri maasta ja yli puolet heistä (54 %) tulee Irakista. Seuraavaksi yleisimpiä lähtömaita ovat Afganistan (24 %), Somalia (10 %), Iran (2 %) ja Venäjä (2 %). Myös Syyriasta, Etiopiasta ja Bangladeshista tulijoiden osuudet yltyvät prosenttiin. Muista maista tulleiden haastateltujen määrä jää alle kymmeneen yksilöön.

Eri äidinkieliä puhutaan osaamiskartoitettujen keskuudessa kaiken kaikkiaan 49. Suurimmat kieliryhmät ovat arabia (48 %), dari (21 %), somali (11 %) ja kurdin kieli (8 %), joista sorani on ilmoitettu yleisin murre, mutta myös kurmandžin ja badinin puhujia löytyy. Venäjää puhuu äidinkielenään 2 prosenttia vastaajista, samoin persian – tai farsin – kieltä. Prosentin verran löytyy myös paštun, turkmeenin, uzbekin ja banglan puhujia, muuten kunkin yksittäisen kielen puhujaedustus jää yhdestä seitsemään henkilöön.

2.1 Vastaajien koulutustaso

Taulukko 2 kuvaa vastaajien koulutustasoa. Vastaajista 280 (14 %) ei ole aineiston mukaan käynyt koulua. Naisista kouluja käymättömiä on 22,1 %. Ainoastaan 1-6 vuotta ala-astetta (primary school) ilmoittaa käyneensä 410 (20,5 %) vastaajaa. Sekä 1-6 vuotta ala-astetta (primary school) että 1-2 vuotta yläastetta, lukiota tai ammatillista koulutusta (high school / vocational school) ilmoittaa käyneensä 52 (2,6 %) vastaajaa. Tämä voi olla mitä vain kahden ja kahdeksan vuoden välillä.

Peruskoulu	Keskiaste (esim. lukio tai ammattikoulu)		Miehet	Naiset
10–12 vuotta	5 vuotta tai enemmän	> 15	34 (2,6 %)	18 (6,6 %)
10–12 vuotta	3–4 vuotta	≤ 13	66 (7,8 %)	10 (3,7 %)
7–9 vuotta	5 vuotta tai enemmän	≤ 12	23 (1,5 %)	7 (2,6 %)
10–12 vuotta	1–2 vuotta	≤ 11	37 (2,2 %)	7 (2,6 %)
10–12 vuotta	–	≤ 10	130 (7,6 %)	22 (8,1 %)
7–9 vuotta	3–4 vuotta	≤ 10	266 (15,0 %)	34 (12,5)
7–9 vuotta	1–2 vuotta	≤ 8	55 (3,2 %)	9 (3,3 %)
7–9 vuotta	–	≤ 7	215 (12,1 %)	27 (9,9 %)
1–6 vuotta	5 vuotta tai enemmän	≤ 6	150 (8,3 %)	16 (5,9 %)
–	5 vuotta tai enemmän	≤ 5	1 (0,1 %)	1 (0,4 %)
1–6 vuotta	3–4 vuotta	≤ 4	118 (6,6%)	15 (5,5)
–	3–4 vuotta	≤ 3	1 (0,04 %)	0
1–6 vuotta	1–2 vuotta	≤ 2	50 (2,7 %)	4 (1,5 %)
1–6 vuotta	–	≤ 1	370 (21,4 %)	40 (14,7 %)
–	1–2 vuotta	≤ 1	2 (0,1 %)	0
Ei ilmoitettua koulutusta			215 (13,7 %)	60 (22,1 %)

Taulukko 2. Vastaajien koulutustaso

Vähintään 10 vuotta peruskoulua ja keskiasteen koulua yhteensä on siis osaamiskartoituksessa kertyneen aineiston mukaan vastaajista käynyt 655 (32,7 %), vähintään 6 vuotta perus- ja keskiasteen koulua on käynyt 1126 (56,2 %). Miesten kohdalla suurin ryhmä on 1–6 vuotta peruskoulua käyneet ja naisten kohdalla se on kokonaan kouluja käymättömät. Toiseksi suurin ryhmä miesten keskuudessa on 7–9 vuotta peruskoulua ja 3–4 vuotta keskiastetta käyneet miehet, naisten kohdalla se tulee vasta kolmantena, kun toisena on 1–6 vuotta peruskoulua käyneet. Excel-taulukon avoimien selityskenttien perusteella on todennäköistä, että vuosilukumäärät vastausluokassa 1-6 vuotta primary education (peruskoulu) ovat satunnaisempia kuin suomalaisessa koulutusjärjestelmässä, kuten seuraavat selityskenttään tallennetut esimerkkitekstit vihjaavat.

“kaksi vuotta yhtäjaksoisesti ennen isän kuolemaa, sen jälkeen satunnaisesti koulussa (yhteensä noin 2-4v.)”

“Lopettanut koulun kolmannen luokan jälkeen”

“olen käynyt koulua 6 kuukautta”

Lisätietokenttien kirjaukset kertovat lisäksi, että moni virallisia kouluja käymätön on kuitenkin saanut kotiopetusta jonkun perheenjäsenen tai muun tahon toimesta ja näin on opittu esimerkiksi lukemaan ja laskemaan. Tarkasteltavana olevassa osaamiskartoituksessa täysin ilman virallista koulutustaustaa olevia on turvapaikanhakijoiden keskuudessa suurempi osuus (13,7 %) kuin Testipisteen raportissa vuonna 2016 todetaan (7 %) (Sandberg & Stordell 2016, 18). Osin tämä eroavaisuus voi johtua erilaisista tiedonkeruumenetelmistä, mutta se voi myös kertoa, että ilman peruskoulutustaustaa olevien turvapaikanhakijoiden määrä on kasvanut.

Omalla äidinkielellään lukutaito on oman arvion mukaan hyvä kahdeksallakymmenellä prosentilla ja kohtalainen (ok) kahdeksalla prosentilla miesvastaajista. Vastaavat luvut naisilla ovat 74 ja 12. Sekä miehistä että naisista seitsemän prosenttia on ilmoittanut, ettei osaa lukea omalla äidinkielellään. Heistä kaikki eivät ole kuitenkaan lukutaidottomia, vaan osa on käynyt koulua ja oppinut lukemaan jollakin toisella kielellä, muutama heistä on opiskellut myös korkeakoulussa.

Miehistä 91 prosenttia ja naisista 89 prosenttia ilmoittaa osaavansa latinalaiset aakkoset. Englannin suullisen taidon katsoi osaavan hyvin 27 prosenttia ja kohtalaisesti (ok) 39 prosenttia vastaajista. Kirjallisen taidon arvioi osaavansa hyvin 24 prosenttia ja kohtalaisesti (ok) 33 prosenttia vastaajista. Myös osaamiskartoituksen haastattelijoita on pyydetty arvioimaan vastaajien englannin kielen taitoa luokittelemalla se seuraaviin luokkiin: hyvä (sujuva), ok (vähän haasteita), rajallinen (paljon haasteita) ja ei ollenkaan. Heidän mukaansa hyvin englantia osaa 25 prosenttia, kohtalaisesti (ok) 21 prosenttia ja rajoittuneesti 20 prosenttia vastaajista. 21 prosenttia vastaajista ei heidän mukaansa osannut yhtään englantia ja 13 prosentin kohdalla ei ollut arviota.

Suomea on ilmoittanut opiskelevansa 83 prosenttia vastaajista. Joistakin avoimista vastauksista voi päätellä, että osa vastaajista on haastatteluhetkellä vasta aloittanut opinnot, osa on opiskellut useamman vuoden, jotkut eivät kesätauojen takia olleet päässeet aloittamaan. Tarkempia aikajaksoja ei tässä ole mielekästä tarkastella, koska aineistosta ei voi päätellä kuinka kauan vastaaja on haastatteluhetkellä ollut Suomessa. Avoimien kenttien selvityksistä voi lukea, että osan mielestä oma oppiminen vaatisi intensiivisempää opetusta, kuin mitä on tarjolla. Muiden kuin transit-, eli alkuvaiheen vastaanottokeskusten on järjestettävä asukkailleen työ- ja opintotoimintaa, jota voidaan järjestää myös transit-keskuksissa. Maahanmuuttovirasto suosittelee, että työ- ja opintotoimintaa, johon myös suomen tai ruotsin opetus kuuluu, järjestetään vähintään 4 tuntia viikossa.

Taulukko 3 kuvaa vastaajien korkeakouluopintojen pituutta vuosissa. Korkeakoulua (Higher Education) vastaajista ilmoittaa käyneensä kaikkiaan 502 (25,1 %) vastaajaa (katso taulukko 3). Kaikki tähän luokkaan luokitellut koulutukset eivät välttämättä vastaa suomalaisen koulutusjärjestelmän korkeakouluja. Lisätietokenttiä tarkastelemalla näyttää siltä, että mukana on myös jokunen meillä opistotasoisesti tai ammattikoulutustasoisesti luokiteltava koulutus. Vastaavasti lisätietokentistä paljastuu, että joukkoon mahtuu myös muutama tohtorintutkinnon suorittanut. Tarkemmat luvut sukupuolen ja koulutusajan mukaan jakautuvat seuraavasti:

Opintovuodet	Miehet	Naiset
5 vuotta tai enemmän	58	14
3-4 vuotta	235	38
1-2 vuotta	134	23
Yhteensä	427 (24,7 %)	75 (27,6 %)

Taulukko 3. Korkeakouluopintoja omaavat vastaajat

Jonkin tutkinnon heistä on ilmoittanut omaavansa 282 (56,2 %). Seuraavan tarkentavan kysymyksen avoimessa vastauskentässä suurin osa tarkentaneista viittaa korkeakoulututkintoon, mutta osa myös keskiasteen tutkintoon kuten peruskoulun tai lukion päästötodistukseen. Vastaajista 166 (33,1 %) on ilmoittanut, ettei heillä ole tutkintoa tai todistusta siitä ja 104 (20,7 %) vastaajan kohdalla ei ole tietoa.

Koulutusala	Miehet		Naiset	
Kasvatusalat	31	7 %	9	12 %
Taidealat	10	2 %	2	3 %
Humanistiset alat (paitsi kielet)	11	3 %	3	4 %
Kielet	22	5 %	2	3 %
Yhteiskuntatieteet	23	5 %	5	7 %
Viestintä ja informaatiotieteet	14	3 %	0	0 %
Kauppa ja hallinto	61	14 %	10	13 %
Oikeustieteet	17	4 %	2	3 %
Biologia ja biotieteet	8	2 %	3	4 %
Fysikaaliset tieteet, kemia ja geotieteet	17	4 %	4	5 %
Matematiikka ja tilastotiede	3	1 %	1	1 %
Tietojenkäsittely ja tietoliikenne	48	11 %	4	5 %
Kone-, prosessi-, energia- ja sähkötekniikka	46	11 %	4	5 %
Materiaali- ja prosessitekniikka	1	0 %	0	0 %
Arkkitehtuuri ja rakentaminen	11	3 %	3	4 %
Maatalous	17	4 %	2	3 %
Eläinlääketiede	3	1 %	0	0 %
Terveys ja hyvinvointi	20	5 %	10	13 %
Henkilökohtaiset palvelut	6	1 %	1	1 %
Turvallisuuspalvelut	9	2 %	0	0 %
Ei tietoa	48	11 %	10	13 %
YHTEENSÄ	426	100 %	75	100 %

Taulukko 4. Naisten ja miesten osuudet koulutusaloilla

Koulutusta koskevissa lisätietokentissä kerrotun perusteella koulutusalat on tätä tarkastelua varten luokiteltu kansallisen koulutusala 2016 -luokituksen (SVT2019b) mukaisesti ja koulutusalat jakautuvat naisten ja miesten kohdalla taulukon 4 mukaisesti. Lisätietoa jakautumista koulutusaloittain ja ikäryhmittäin on liitteissä 1 ja 2.

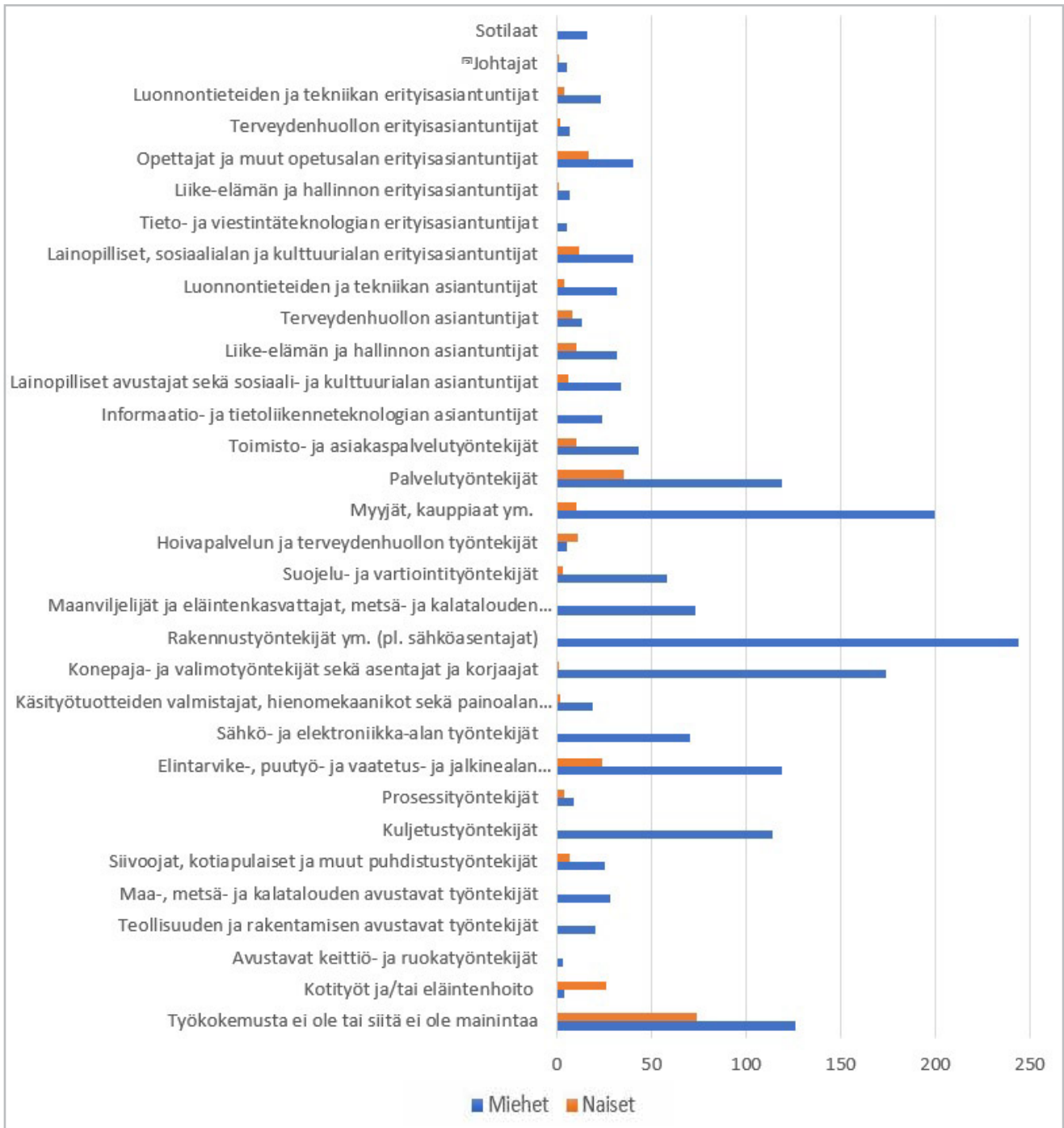
2.2 Työkokemus ja osaaminen

Excel-tilauksessa työkokemukselle ja osaamiselle oli varattu useita avointen vastausten kenttiä, joissa on kysytty työpaikkaa, titteliä/ammattia sekä aikaa/ajankohtaa kyseiselle työlle. Kenttiä on täytetty vaihtelevalla tarkkuudella niin itse työn sisällön kuin aikamääreenkin suhteen. Joidenkin vastaajien kohdalla on lisätietoja-kirjoitettu seikkaperäisesti työn sisältö ja luonne, toisissa lukee vain yksi sana, kuten "hitsaus", "mechanics" tai "fixing cars".

Työkokemuksen laittaminen mitattaviin aikaraameihin on myös haastatteluja tehneiden mukaan haasteellista. Tarkkoja aikamääreitä tai ajankohtia on vaikea muistaa. Monissa vastauksissa ei työn keston pituutta tai ajankohtaa ole merkitty ollenkaan, joissakin on vuosilukuja ja vuosi- tai kuukausimääriä. Taulukon pohjalta työkokemusta ei pysty ajallisesti mitattuna tarkastelemaan. Joihinkin lisätietokenttiin kirjoitetut kuvaukset kuitenkin antavat ymmärtää, että monenkaan työ ei ole ollut sopimusperusteista, vaan työtä on tehty silloin kun sitä on ollut ja samaan aikaan on työskennelty useammassa paikassa. Päivisin on ehkä tehty rakennustöitä ja iltaisin ajettu taksia, välillä on toimittu kokkina ravintolassa. Muutenkin yhden henkilön työkokemusluettelo voi olla moninainen.

Kokonaiskuvan luomiseksi Excel-tilauksen avointen vastausten tekstikenttiin kirjattu työkokemus on tätä tarkastelua varten luokiteltu Tilastokeskuksen ammattiluokitus 2010 (SVT 2019c) mukaisesti

pääosin niin, että luokka on valittu sen ammatin tai työn mukaan, mistä kullakin vastaajalla on ilmoituksensa mukaan pisin kokemus (jos tällainen tieto on löydettävissä). Korkeammin koulutettujen kohdalla ammattiluokka on valikoitunut lyhytkestoisemman kokemuksen mukaan, mikäli se vastaa paremmin haastateltavan koulutusta. Monen korkea-asteen koulutusta käyneen kohdalla Excel-taulukkoon on kirjattu myös samanaikaista työkokemusta joko kesäisin tai läpi lukuvuoden. Koulutusta vastaavan alan kokemus voi etenkin nuorempien kohdalla olla muuhun työkokemukseen verrattuna lyhyt tai kyse voi olla opintoihin kuuluneesta harjoittelujaksosta. Nämä seikat huomioon ottaen osaamiskartoitukseen osallistuneiden haastattelijoiden työkokemus jakautuu Suomessa käytetyn ammattiluokituksen mukaan seuraavasti:

Kuvio 2. Työkokemus Tilastokeskuksen ammattiluokituksen 2010 mukaan

Kuten kuvio 2 osoittaa (katso myös liite 3), rakennustyöt ovat olleet miesten keskuudessa yleisempiä. Moni rakennustöiden mukaan luokiteltu on kuitenkin tehnyt lähes yhtä paljon myös korjaus- ja asennustöitä autojen parissa, korjannut mekaanisia ja -sähkölaitteita, hitsannut ja ehkä toiminut kokkina ja kauppianaanakin,

joten taulukkoon lopulta päätyneitä lukuja on tulkittava suuntaa antavina. Rakentaminen, hitsaus ja mekaniikka – auto-etuliitteellä tai ilman – ovat yleisimmin toistettuja sanoja työn kuvaamisessa. Myös kuljetustyöntekijöiden ryhmässä on useiden kuvausten mukaan totuttu korjaamaan ja huoltamaan autoja. Myyjä- ja/tai kauppiaskokemusta on myös hyvin monilla ja nekin usein risteävät muiden luokkien kanssa, kun myytävänä ja usein myös korjattavana on ollut esimerkiksi puhelimia, tietokoneita tai sähkölaitteita. Useimpien haastateltujen keskuudessa osaaminen on siis varsin monialaista eikä se välttämättä pääse oikeuksiinsa meillä vakiintuneisiin ammattiluokituksiin rajattuna.

Huomionarvoista on, että tietokoneiden, puhelimien, sähkö- ja mekaanisten laitteiden ja koneiden korjaaminen on taito, joka tuntuu olevan hyvin yleistä miesvastaajien keskuudessa. Se kertoo niukuuden kulttuurista, missä vanhaa on jo resurssipulan takia totuttu korjaamaan ja toimivat osat hyödyntämään loppuun asti. Irakista tulleiden keskuudessa tämän taidon yleisyyttä selittänee YK:n asettama vuosina 1991–2003 voimassa ollut Irakin kauppasaarto, joka on joka kodissa pakottanut korjaamaan vanhaa uuden hankkimisen sijaan.

Elintarvike-, puutyö- ja vaatetus ja jalkinealan työntekijöiden luokassa kolme yleisimmin esiintyvää ammattia ovat leipuri, puuseppä ja ompelija. Ensimmäiset kaksi näistä esiintyvät pääasiassa miesten haastatteluissa, mutta ompelijan kokemus oli tuttua sekä miehille että naisille. Ompelijoista suurin osa oli työskennellyt kotiompelijana, jotkut ompelimoissa. Yksi mainitsee ammatikseen räätälin. Jokunen mainitsee perinnepuvut erikoistumisalueekseen. Sen lisäksi, että ompelu on monille ammatti, mainitaan se kotona lapsiaan hoitavien naisten kohdalla usein myös harrastuksena tai osaamisalueena. Moni on tottunut itse ompelemaan perheensä vaatteet. Ompelijoiden lisäksi haastateltujen joukosta löytyy myös useita matonkutojia, jotka hallitsevat perinteisen käsityötaidon.

Lisätietokuvauksista käy ilmi, että vastaajien kokema työelämä on varsin erilainen kuin Suomessa. Suurimmassa osassa haastateltavien lähtömaita työmarkkinat eivät ole samalla lailla järjestäytyneet kuin Suomessa. Lähtömaassa ei välttämättä ole koulutauduttu mihinkään tiettyyn ammattiin vaan töihin on menty sinne, missä töitä on ollut, tai sinne minne jonkun sukulaisen mukana on päädytty. Etenkin rakennus- ja korjaustöitä tehneistä moni kertoo aloittaneensa työt jo nuorena poikana kulkemalla aluksi isän tai jonkun muun sukulaisen mukana töissä ja tehneensä myöhemmin samaa työtä itsenäisesti. Työtaitoihin on ikään kuin kasvettu eräänlaisella kisällä ja oppipoika -menetelmällä.

Etenkin maanviljelys- ja paimentolaistaustaiset vastaajat ovat usein lapsesta saakka huolehtineet perheen tai tilan eläimistä. He ovat osallistuneet perheen tai yhteisön työhön kaikissa ruuantuotannon ketjun vaiheissa ja heidän ymmärryksensä koko prosessista on varmasti vahva. Eräiden haastattelujen Excel-taulukkorivin koulutusosion lisätietokenttään on kirjattu seuraavat kuvaukset:

”Autoin äitiäni lihakaupassa. Hän osti lampaita, teurasti ne ja pilkkoi myyntieriin, jotka myytiin torilla. Opin häneltä lihankäsittelytaidon ja yrittämisen. Tämä oli minun yksityinen ammattikouluni.”

”Aloin pitämään huolta karjasta; vuohet, lehmät, kanat ym. ja tekemään maanviljelijän töitä jo pienenä poikana, kasvatin viljaa ja vihanneksia. Iraniin muutettuani tein myös maanviljelijän töitä, joihin on aina kuulunut myös teurastus...”

Osaamiskartoituksen lomaketta täyttäessä tällaiset tiedot jäävät luultavasti useimmiten kirjaamatta, mikäli haastateltavan kokemuksia ei haastattelussa tarkastella myös koulutuksen ja (palkka) työelämän kysymysten ulkopuolella. Tämän kaltaisen osaamisen esiintuominen vaatii haastattelijalta taitoa ja herkkyyttä kuunnella ja kysyä haastateltavan elämäkokemuksesta, omasta toimijuudesta ja sen kautta karttuneista taidoista. Näin haastattelijalle jää melkoinen valta ja vastuu osaamisen ja kokemusten esiintuomisessa. Näiden esimerkkilainauksen kaltaisten kuvausten perusteella voi vain arvailla, että tämän kaltaisen ruuantuotantoon liittyvä kokemus ja osaaminen on yleisempää, kuin se tämän taulukon pohjalta tulee esiin. Excel-taulukkoon tallentuneiden tietojen tarkkuudessa on suurta vaihtelua, mikä vaikeuttaa kokonaiskuvan saamista ilmiöstä.

3 OSAAMISKARTOITUKSEN ANTIA: TULEVAISUUDENSUUNNITELMIA JA -HAAVEITA

Osaamiskartoituksen loppupuolen kysymykset suuntaavat katsetta tulevaisuuteen, niissä kysytään omia vahvuuksia, harrastuksia, ja työelämään ja koulutukseen liittyviä kiinnostuksenkohteita. Aluksi kartoitetaan aloja, millä haastateltavat olisivat kiinnostuneita työllistymään. Yksilön vahvuuksia on pyritty saamaan esiin kysymällä, missä vastaajat kokevat olevansa hyviä. Myös harrastuksia ja mieleisiä vapaa-ajan viettotapoja kysytään. Sitten suunnataan ajatuksia taas tulevaan ja kysytään, mistä vastaaja haluaa tietää ja/tai oppia lisää. Tämän jälkeen vastaajaa pyydetään kuvailemaan persoonaansa tai luonnettaan kysymällä, kuinka ystäväsi kuvailisivat sinua ihmisenä. Seuraavaksi kysytään, onko henkilö joustava sen suhteen, minkälaista työtä voi tehdä. Tämän jälkeen lisätietokenttään voi selvittää sitä, minkälaisesta työstä on kiinnostunut.

Vaikka haastattelijoita on ohjeistettu ensimmäisessä kohdassa valitsemaan vain muutamia aloja, on useimpien kohdalla valittu useita aloja, joten ensisijaisten ala- ja suuntautumiskohteiden kartoittaminen on näistä hankalaa. Tätä on selitetty avoimissa kentissä sillä, ettei ala ole vielä oikein selkeä. Suomalaisesta työelämästä ja omista mahdollisuuksista siellä ei tiedetä riittävästi ja kaikki ovet työelämään halutaan pitää avoinna. Erään vastaajan kohdalla haastattelija on kirjannut, että haastateltava haluaa nähdä suomalaista yhteiskuntaa monesta eri perspektiivistä, minkä takia lähes kaikki alat valittiin kiinnostaviksi. Tämän ja monen muunkin vastaajan ensisijaisena tavoitteena on varmasti haastatteluhetkellä ollut mahdollinen työssä oppimisen paikka, mikä on osaltaan ohjannut vastauksia tähän suuntaan.

Vastauskentät antavat ymmärtää, että suomalaiseen työelämään pääsyä pidetään vaikeana. Useimmat vastaajat korostavat halukkuuttaan ja valmiuttaan tehdä mitä tahansa työtä, mikä voisi auttaa heitä pääsemään sisälle suomalaiseen työelämään. Halu elättää itse itsensä ja mahdollinen perheensä tulee erityisesti miesten vastauksissa vahvasti esiin. Yhteiskunnan tuista ei haluta olla riippuvaisia. Osa kokee myös olevansa ikään kuin kiitollisuudenvelassa Suomelle ja haluaa antaa vastikkeeksi jotain, kuten seuraavat Exceliin tallennetut esimerkkikirjaukset osoittavat:

“Haluaa työskennellä ja auttaa... tehdä vastikkeeksi jotain.”

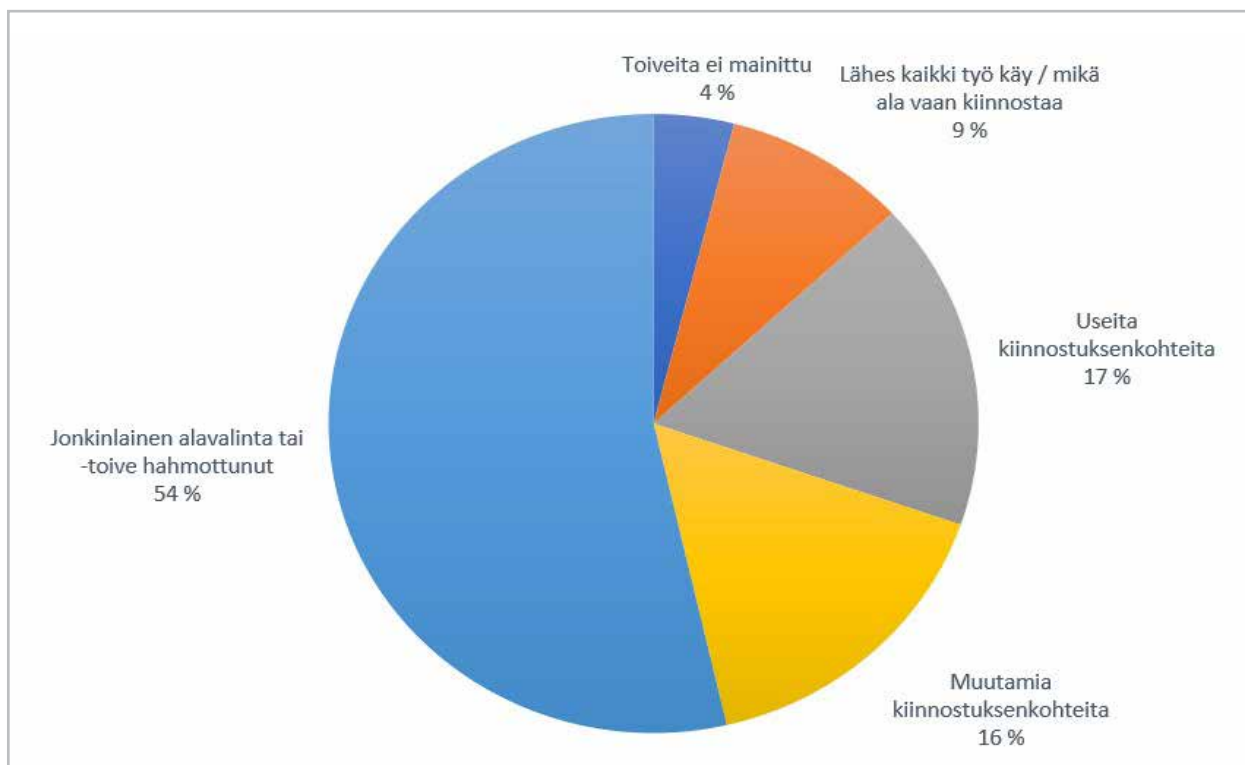
(21-vuotias mies Irakista)

“Olen kiitollinen tästä mahdollisuudesta ja teen kaikkeni Suomen eteen, jos saan siihen mahdollisuuden”

(20-vuotias mies Afganistanista)

Jokunen vastaajista haluaa armeijaankin Suomea puolustamaan. Ura- ja työelämätoiveita ei näiden vastauskenttien mukaan rakenneta niinkään omien kykyjen ja mieltymysten mukaan, vaan suurempi tarve on päästä olemaan hyödyksi suomalaiselle yhteiskunnalle, tekemään työtä, mille tässä yhteiskunnassa on tarve.

Tarkempi koko tulevaisuusosion kysymysten tuottamien vastausten tarkastelu antaa selvempää kuvaa alatoiveista, joskin suurella osalla on vielä vaikeuksia hahmottaa alaansa ja paikkaansa suomalaisessa työelämässä. Kuvio 3 antaa kokonaiskuvaa vastauksista. Jokin toiveala oli vastauksissa erotettavissa vain hieman yli puolella (54 %) vastaajista. Vastaajista 16 prosentille tulevaisuuden työmahdollisuudet olivat jo hieman jäsentyneet ja pohdinnassa oli muutama ala, joka koettiin joko mieleisenä tai mahdollisena. Noin neljänneksen (26 %) kohdalla alavalikoima oli laaja tai erikseen oli mainittu, että ihan mikä työ tai ala kiinnostaa ja sinne ollaan valmiita menemään, jos vain mahdollisuus aukeaa. Samaa korostivat myös monet, joilla jokin ala näyttäytyi ensisijaisena toiveena.

Kuvio 3 Tulevaisuuden alasuunnitelmia ja -haaveita

Se, missä ihmiset katsovat olevansa hyviä tuntuu pitkälti määrittävän sen mukaan, minkä kaltaisista töistä – oli kyse palkkatyöstä tai kotona tehtävästä hoivatyöstä – vastaajalla on kokemusta. Monet vastaajista toistavat tämän kysymyksen kohdalla aiemmin kirjattua työkokemustaan. Se, että haastatteluita on – ainakin osaamiskartoituksen alkuvaiheessa – tehty juuri työelämään tutustumisen jaksolle pääsemisen mahdollisuus mielessä, on todennäköisesti osan kohdalla ohjannut pohtimaan vastauksiaan juuri siinä kontekstissa. Usein myös halutaan suunnata alalle, missä koetaan olevan hyviä.

Harrastusten ja mieleisen vapaa-ajan tekemisen kysyminen aiheutti monissa vastaajissa haastattelijoiden mukaan ihmetystä. Harrastus-sanalle ei välttämättä ymmärretty eurooppalaiselle kulttuurille tuttua sisältöä tai kontekstia, vaan tässä kohdin usein toistettiin esimerkiksi kodinhoitoon tai ammatilliseen osaamiseen liittyviä asioita, kuten vaatteiden ompelua, autojen korjaamista, ruuanlaittoa ja siivoamista. Urheilu, ulkoilu ja kalastus olivat näiden lisäksi yleisimpiä vastauksia, samoin esimerkiksi suomen kielen opiskelu ja ajan viettäminen perheen kanssa. Joistakin vastauksista kävi ilmi, että kaikki aika on aina mennyt töissä tai perheen kanssa, eikä aikaa harrastuksille ole jäänyt.

Myös kysymys, kuinka ystäväsi kuvailisivat sinua ihmisenä, oli haastattelijoiden mukaan koettu vaikeana. Useimmat ovat päätyneet korostamaan sosiaalisuuttaan, hyvän ja oikeudenmukaisen ystävän ominaisuuksia sekä sitä, että tulee hyvin toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Osa on vastannut tähän enemmän työelämäkontekstissa ja korostanut ahkeruuttaan ja työhön ja suunnitelmiin sitoutuneisuuttaan. Joidenkin kohdalla on korostettu sitä, ettei vastaaja juo alkoholia tai aiheuta ongelmia, mikä ehkä kertoo enemmänkin niistä ennakkoluuloista, joita vastaan turvapaikanhakijat ovat tottuneet todistelemaan kunnollisuuttaan.

Tulevaisuuden ammattihaaveita ja -suuntautuneisuutta on pyritty kartoittamaan myös kysymällä, mistä haastateltava haluaisi oppia lisää. Suurin osa haluaisi vastausten mukaan oppia ensisijaisesti suomen – tai ruotsinkielisillä alueilla ruotsin – kieltä ja kulttuuria. Moni vastaaja kokee, ettei nykyinen suomenkielenopetus ole heidän oppimisensa kannalta riittävää, eivätkä he tällä kielitaidolla vielä näe itseään valmiina työhön. Moni on vastannut haluavansa oppia käyttämään tietotekniikkaa paremmin, etenkin tietotekniikkaan aiemmin tottumattomille se näyttäyty haluttuna taitona. Joskus tietotekninen osaaminen rinnastuu jopa sivistykseen, kuten erään vastaajan itseluonnehdinta vihjaa: ...en [ole] kovin sivistynyt, koska en tiedä digitekniikasta paljonkaan.

Työelämästä ja suomalaisesta yhteiskunnasta yleensäkin halutaan myös oppia lisää. Työssä oppiminen nähdään mahdollisuutena tähän. Erään vastaajan sanoin kaikki työharjoittelu- ja vapaaehtoistyömahdollisuudet auttavat kuvittelemaan itseä suomalaisessa työelämässä. Jos totuttu ympäristö on kovin erilainen kuin tämä, missä poliittisten linjausten kotoutumishanteiden mukaisesti tulijan pitäisi suunnistaa kohti työntekijäkansalaisuutta (Brunila ym. 2013), tulee tulijoille tarjota tilaisuuksia tutustua työelämään. Ilman sitä jo itsensä kuvittelu uuteen ympäristöön tuntuu mahdottomalta.

Ne, joilla on jäänyt kotimaassaan opiskelut kesken, toivovat usein saavansa jatkaa opintojaan. Korkeakoulutettujen joukossa monet haluavat tutustua omaan alaansa täkäläisessä kontekstissa. Heille oman osaamisen, omien osaamisalueiden ja mielenkiinnon kohteiden sanoittaminen on usein helpompaa kuin vähemmän koulutetuille. Kuitenkin myös korkeakouluopintoja käyneiden keskuudessa monet vastaavat esimerkiksi haluavansa oppia ajamaan linja-autoa tai oppia rakennusalaan. Näissä ammateissa näkee keskimääräistä enemmän Suomeen muualta muuttaneita. Erityisesti rakennuksille oli haastattelijoiden mukaan työllistynyt moni myös Suomen Punaisen Ristin koordinoiman työelämään tutustumisen kautta. Nämä alat siis näyttävät vastaajien keskuudessa mahdollisilta suomalaisilla työmarkkinoilla, jonka ympärille hahmottuu korkea ja muualta tulleiden vaikeasti läpäistävä muuri. Korkeakoulutetuistakin moni haluaa ensisijaisesti nopean pääsyn kiinni suomalaiseen työelämään ja sitä kautta taloudellisesti itsenäiseksi toimijaksi. Ehkä omalla alalla jatkamista ei nähdä mahdollisena tai sen nähdään vaativan liikaa aikaa. Muuttoliikkeisiin liittykin tutkimusten mukaan ristiriitainen sosiaalinen liikkuvuus, kun taloudellinen asema paranee samalla kuin sosiaalinen asema heikkenee. Vaikka matalapalkkaiset ja vähän koulutusta vaativat alat on tutkimuksissa yleensä tulkittu välivaiheeksi työmarkkinoilla, eivät ne usein auta koulutusta vastaavien töiden saamisessa ja tulijat jäävät usein matalapalkkaisiin töihin. (Könönen 2012, 199.)

Turvapaikanhakijoiden käsitys suomalaisesta työelämästä muotoutuu omien kokemusten ja virallisen suomalaisen yhteiskuntaan perehdyttämisen lisäksi myös oman viiteryhmän sisällä. Eräs osaamiskartoitushaastatteluja tehnyt vastaanottokeskuksen työntekijä toi esiin, että turvapaikanhakijoiden keskuudessa liikkuu tietoa – ja huhujakin – työ- ja työssäoppimispaikoista sekä työmahdollisuuksista. Kokemuksia jaetaan ja vertaillaan ”puskaradiossa”. Omia valintoja ohjaavat käsitykset mahdollisuuksista muovautuvat siis paitsi virallisen myös epävirallisen tiedon pohjalta.

Vaikka suurin osa toivoo saavansa pikaisesti ammatin ja pätevyyden työntekoon, löytyy vastaajista niitäkin, jotka haluavat opiskella ja oppia monesta asiasta uutta ilman, että oppiminen välineellistyy työmarkkinoille pääsemisen keinoksi. Esimerkiksi yksi hitsaajan töitä ensisijaisesti etsivä ja niitä elämässään kotimaansa ulkopuolella paljon tehnyt vähän yli kolmekymmentävuotias afganistanilainen mies haluaa oppia historiaa ymmärtääkseen nykyisten maailmantapahtumien ja menneisyyden yhteyttä. Hänellä on taustallaan korkeakouluopintoja kymmenen vuoden takaa, mutta elantonsa hän on aina tienannut hitsaamalla tai muulla suorittavalla työllä. Hitsaajan työt ovat Suomessakin tähtäimessä. Halu ymmärtää omaa ja maailman tilaa voi myös olla motiivi oppia uutta, eikä uuden oppimista aina pelkistetä välineeksi työllisyyteen.

Kuten seuraavat esimerkkilainaukset osoittavat, haastateltujen joukosta löytyi myös vastaajia, jotka kokivat, että heille oli liian aikaista suunnitella tulevaisuuden työnsaantia tai opiskelua. Tämänhetkinen elämäntilanne ja epävarmuus Suomessa elämisen jatkuvuudesta sekä lähimenneisyyden menetykset ja kokemukset kuormittavat niin, että tulevaisuuden rationaalinen ajattelu ei näyttäydä mahdolliselta tai tarkoituksenmukaiselta.

“Nyt ei ole oikea hetki päättää mitä voisi tehdä tulevaisuudessa.”

[31-vuotias mies Afganistanista]

“Vaikea ajatella mitään tulevaisuuteen liittyvää... .. Kaikenlainen [toiminta] käy. Haluaa toimintaa, eron masennuksesta ja raskaista ajatuksista, jotka pahentuneet viime aikoina...”

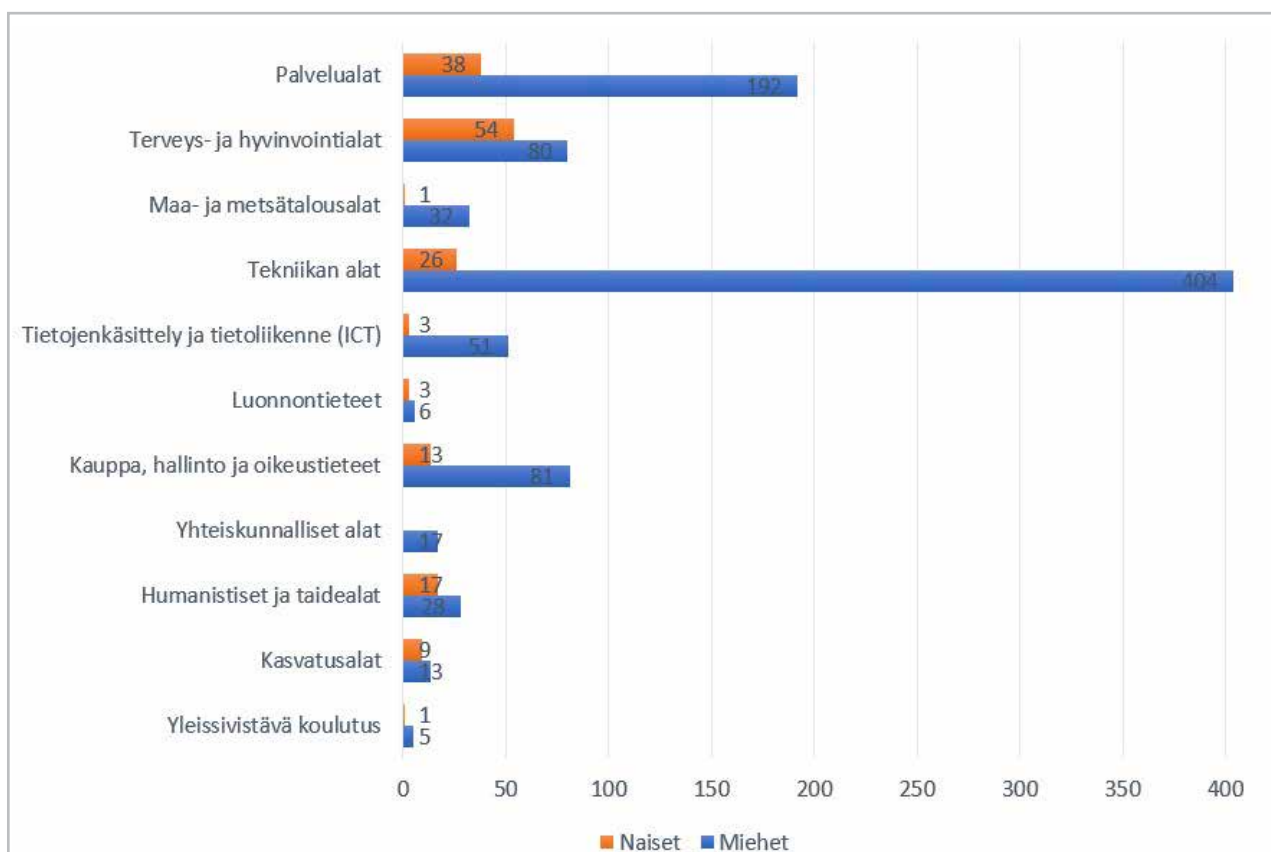
[21-vuotias mies Irakista]

Useissa muissakin tulevaisuuden pohdinnoissa ja etenkin TET-paikkoja koskevissa vastauksissa toiminnan ja mielekkään tekemisen tarve tulee esiin ensisijaisena. Siitä kertovat myös lukuisat "ihan mikä työ vain käy" -vastaukset. Kuitenkin, vastaajista yli puolen kohdalla on näiden tulevaisuuteen suuntaavien ammatin- ja alanvalintaa sekä omaa osaamista ja sen kehittämistoiveita kartoittavien kysymysten pohjalta nostettavissa joku ala ylitse muiden, vaikka moni tuokin pohdinnoissaan useampia vaihtoehtoja esiin. Taulukossa 5 vastaukset on luokiteltu Tilastokeskuksen kansallisen koulutusalaaluokituksen 2016 mukaisesti ja sukupuolen mukaan jaoteltuna.

Yleissivistävä koulutus	5	1 %	1	1 %
Kasvatusalat	13	1 %	9	5 %
Humanistiset ja taidealat	28	3 %	17	10 %
Yhteiskunnalliset alat	17	2 %		
Kauppa, hallinto ja oikeustieteet	81	9 %	13	8 %
Luonnontieteet	6	1 %	3	2 %
Tietojenkäsittely ja tietoliikenne (ICT)	51	6 %	3	2 %
Tekniikan alat	404	44 %	26	16 %
Maa- ja metsätalousalat	32	4 %	1	1 %
Terveys- ja hyvinvointialat	80	9 %	54	33 %
Palvelualat	192	21 %	38	23 %

Taulukko 5. Tulevaisuudensuunnitelmat ja -haaveet alakohtaisesti

Miesten keskuudessa suosituimpia aloja ovat tekniikan alat ja palvelualat, naisilla suosituimmaksi nousee terveys- ja hyvinvointialat (katso kuvio 4). Luokat ovat varsin laajoja ja koostuvat eri ammateista, joihin vaaditaan erilaista koulutusta. Näitä yleisempiä koulutusaloja on syytä tarkastella tarkemmin.

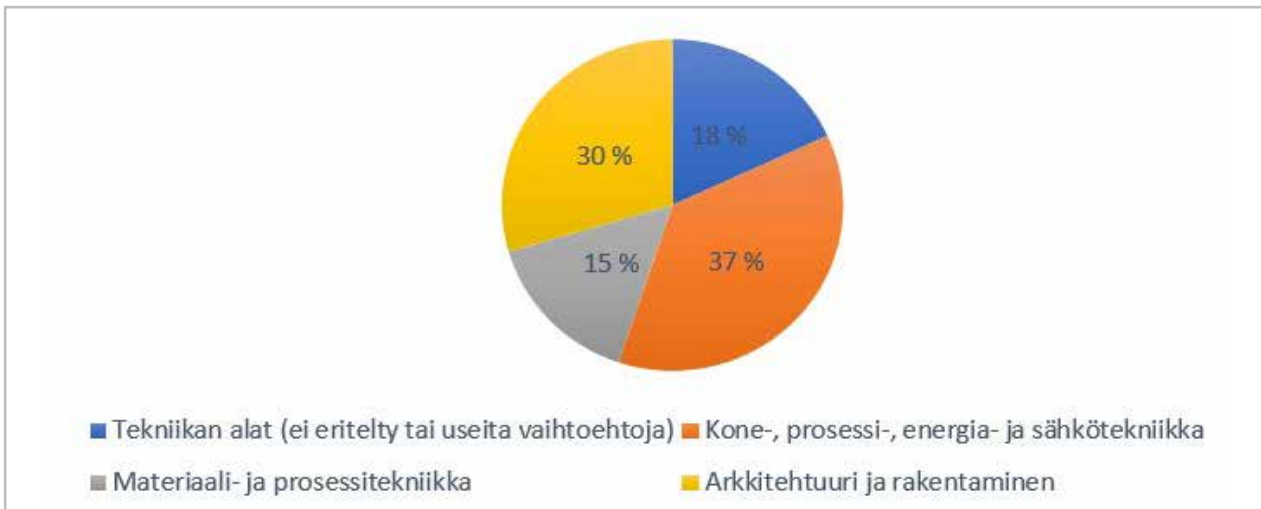

Kuvio 4. Tulevaisuudensuunnitelmat ja -haaveet alakohtaisesti

Yleissivistävään koulutukseen on koottu ne vastaukset, joiden mukaan vastaaja ensisijaisesti haluaa nyt oppia lukemaan ja kirjoittamaan, eikä tämän taidon puutteen takia näe vielä mielekkäänä miettiä tulevaa ammattia tai koulutusala uudessa yhteiskunnassa.

3.1 Tekniikan alat kiinnostavat miehiä eniten

Kuviossa 5 vastaajien kiinnostuksen kohteena olevat tekniikan alat hahmottuvat hieman tarkemmin. Kone-, prosessi-, energia ja sähkötekniikan aloille haluaisi suunnata 37 prosenttia. Arkkitehtuuri ja rakentaminen erottui tekniikan aloista kiinnostuneista 30 prosentille ensisijaisena tavoitteena. Siellä arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun alalla jalansijaa toivoi muutama – usein korkeakoulutaustaa omaava vastaaja – mutta suurin osa tavoitteli rakennustöitä. Suuri osa näiltä aloilta tulevaisuuden ammattiaan miettivä on maininnut nämä molemmat vaihtoehtoisina pohdintoina, ja näitä aloja on pohtinut myös iso osa tässä erittelemättömien tekniikan alojen luokkaan luokitelluista vastaajista.

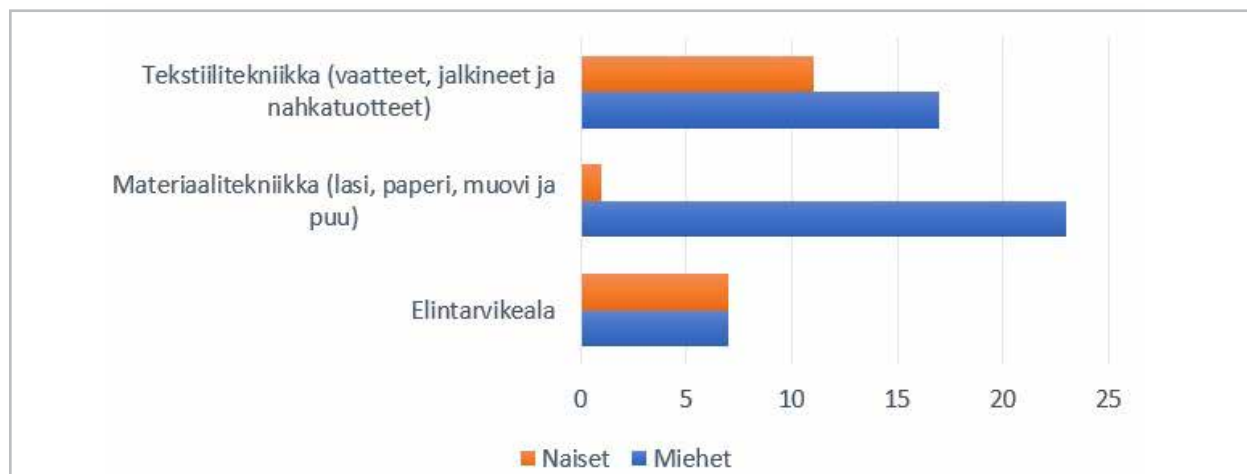
Kuvio 5. Tekniikan alat minne halutaan kouluttautua tai töihin

Kuvio 6 havainnollistaa, kuinka kone-, prosessi-, energia- ja sähkötekniikan aloilla suurin kiinnostus kohdistuu moottoriajoneuvo-, laiva- ja lentokonetekniikkaan (57 %). Paria lentokoneista tai laivoista ensisijaisesti kiinnostunutta lukuun ottamatta vastaajat näkivät automekaanikon työt mieleisimpänä. Automekaniikka on rakennusalan rinnalla yksi yleisimpiä kiinnostuksen kohteita myös niiden keskuudessa, joiden vastauksista ei voi päätellä mitään yhtä toiveammattia. Mekaniikka- ja metallialalla halutaan eniten hitsaustehtäviin.

Kuvio 6. Kone-, prosessi-, energia- ja sähkötekniikan alojen eriteltyt osuudet

Naisia tekniikan aloilla kiinnostaa erityisesti ompelijan ammatti, joka luokitellaan materiaali- ja prosessitekniikan ja siellä vielä tekstiilitekniikan alle (katso kuvio 7). Toinen naisia kiinnostava tekniikan alan ammatti on leipuri, mikä lukeutuu elintarvikealalle. Tämä kiinnostaa myös miehiä, joista moni on miettinyt leipurin ammattia rinnan kokin ammatin kanssa, joista jälkimmäinen lukeutuu palvelualoihin, ja siellä hotelli- ja ravintola-alalle. Materiaali- ja prosessitekniikan alalla miehiä kiinnostaa eniten puumateriaalin parissa työskenteleminen. Monella on kokemusta puuhuonekalujen rakentamisesta ja erilaisten puukoristeiden tekemisestä.

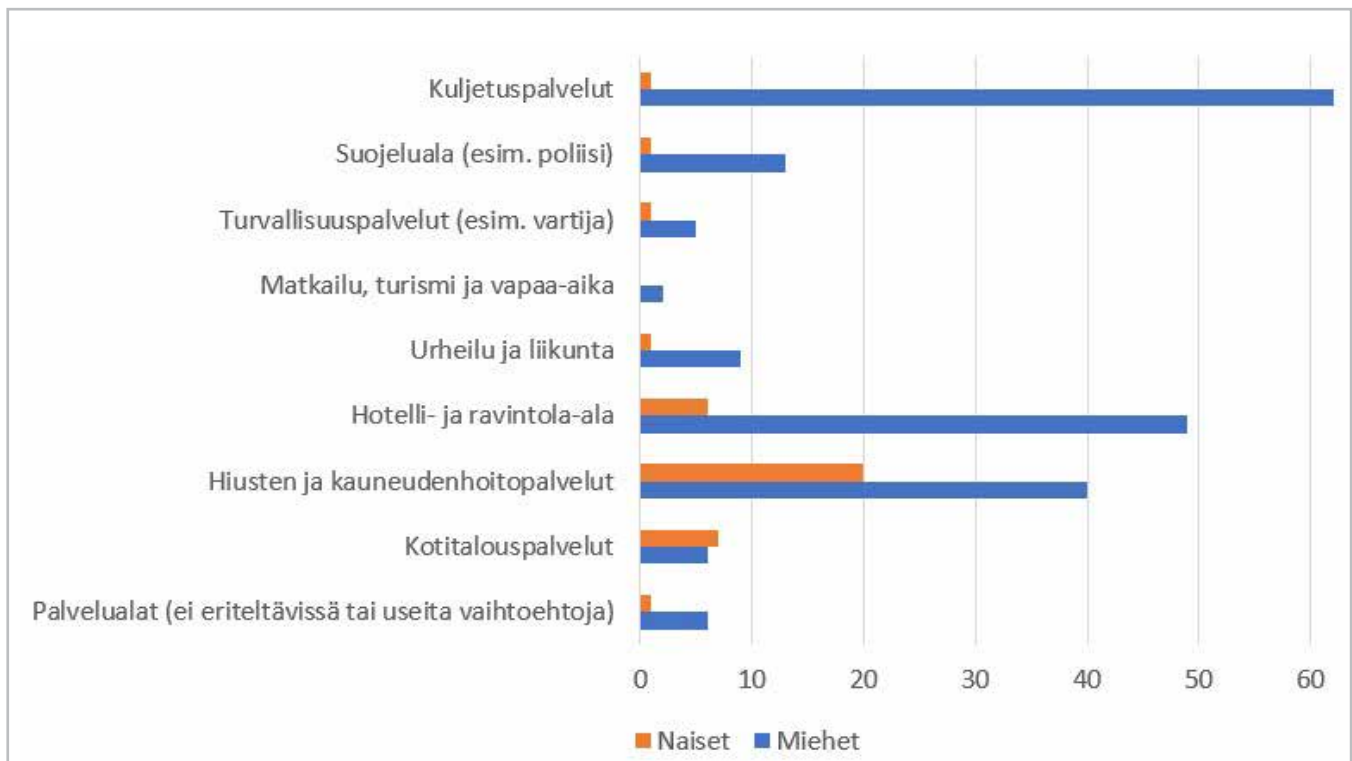
Kuvio 7. Materiaali- ja prosessitekniikan alat

Tekniikan alalta toivotut ammatit heijastelevat vahvasti vastaajien työkokemusta. Halutaan päästä hyödyntämään omaa osaamista ja päivittää sitä uuteen ympäristöön sopivaksi. Muutamilla vastaajista on tavoitteena insinöörin tutkinto, mutta suurin osa tavoittelee suorittavan tason työtä mahdollisimman pikaisesti. Tulevaisuuden ammattien pohdinnoissa korostuu myös sen pohtiminen, millä aloilla nähdään työllistymismahdollisuuksia. Rakennusalan on maininnut yhtenä vaihtoehtona suurin osa miehistä. Todennäköisesti omia mahdollisuuksia punnitaan suhteessa omaan viiteryhmään – toisiin turvapaikanhakijoihin tai vasta oleskeluluvan saaneisiin – eikä uskalleta tai ehkä edes osata haaveilla muusta. Rakennusala on osaamiskartoituksia tehneiden vastaanottokeskusten työntekijöiden mukaan yksi yleisimpiä aloja, jonne turvapaikanhakijat ovat päässeet työelämään tutustumisen muodossa tutustumaan, ja sinne on moni työllistynytkin.

Myös autoalalta oli erään vastaanottokeskuksen työntekijän mukaan yritetty saada paikkoja työelämään tutustumisen jaksolle, mutta se oli osoittautunut vaikeaksi, eikä ollut ainakaan kyseisellä paikkakunnalla tuottanut tulosta. Autokorjaamoista selitettiin kieltäytymistä sillä, että heidän tuli olla tarkkoja maineestaan. Maahanmuuttajataustaisten nuorten toisen asteen koulutuslavalintoja tarkastellut nuorisotutkija Anne-Mari Souto (2016) katsoo, että eri ammattialat aukeavat erilaiselle etnisyydelle eri tavoin. Hänen haastattelemlleen nuorille autoala ja muut miesvaltaiset tekniikan alat ammattikoulussa näyttäytyivät paikkoina, missä todennäköisesti kohtasi rasismia eikä etnisesti erilainen opiskelija tuntenut oloaan siellä turvalliseksi. Tämä johti keskeytyksiin sekä siihen, että alalle ei tämän maineen takia haluttu hakeutua. (Emt., 53–54.) Tällaiset oman viiteryhmän kulkevat epäviralliset viestit eri aloista niin työ- kuin opinpaikkoinakin varmasti vaikuttavat tulevaisuuden alaa miettiessä myös turvapaikanhakijoiden keskuudessa.

3.2 Palvelualojen suosituimmat ammatit ovat kuljettaja, kokki ja parturi

Kuvio 8 kertoo, että palvelualoilla eniten kiinnostaa kuljetusala. Näiden vastaajien joukossa on pari lentäjän ammatista haaveilevaa vastaajaa, mutta muut tarkensivat tähtäävänsä mieluiten linja-auton, raskaan kuljetuskaluston tai vain yleisesti auton kuljettajiksi. Heillä on usein alasta myös kokemusta. Kuljetusammattissa kotimaassaan toimineilla on yleensä osaamista myös automekaanikon töistä. Autojen kuljetus- ja korjausosaaminen kulkevat Excel-taulukon työkokemusosiossa usein rinnakkain.

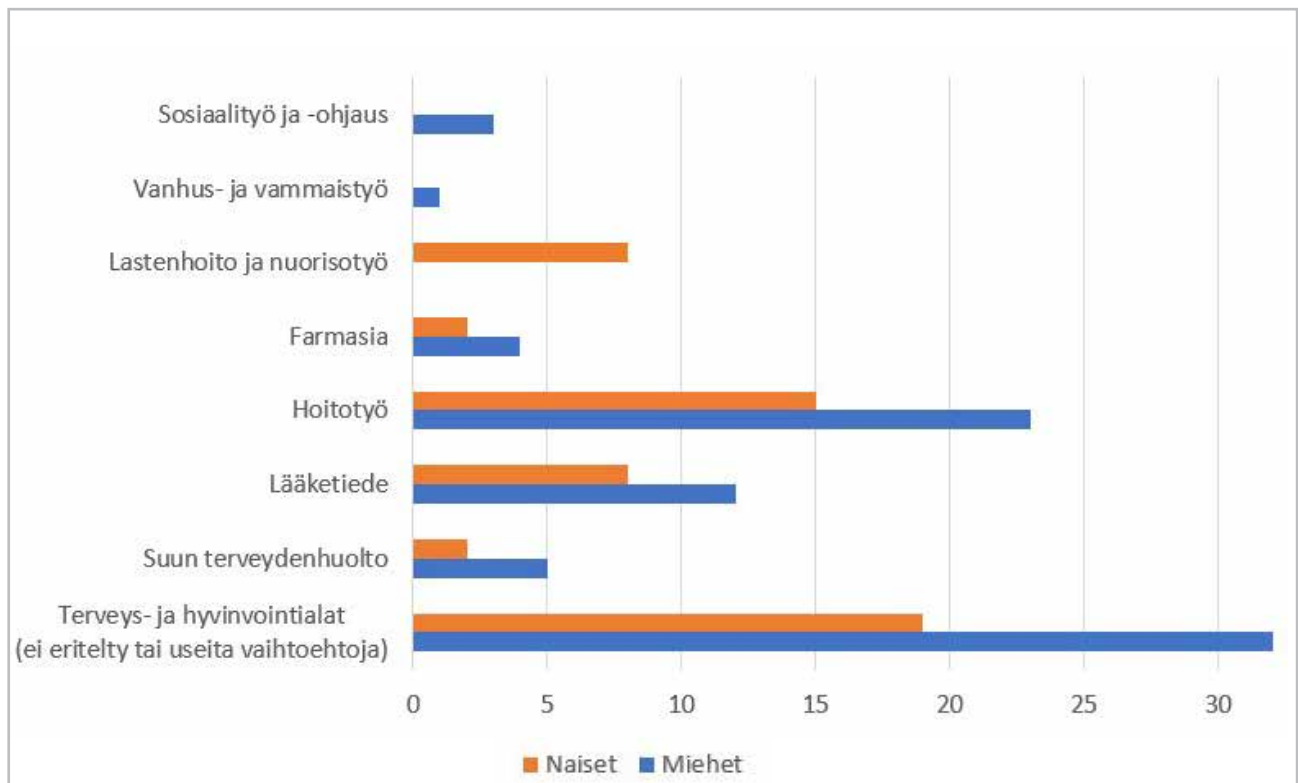
Kuvio 8. Palvelualat kiinnostuksen mukaan

Hotelli- ja ravintola-alalla kiinnostaa lähinnä ruuanlaitto ja moni mielihän koki ammattiin. Erityisesti oman lähtömaan ruokakulttuurin mukaisten ruokien valmistamisessa koetaan olevan osaajia. Toiset mainitsevat tässä yhteydessä pizzerian. Kokkina tai pizzariassa työskentely nähdään yleisenä vaihtoehtona myös niiden vastaajien keskuudessa, joiden tulevaisuuden alahaaveet eivät ole vielä jäsentyneet. Suomessa etniset ravintolat ja pizzariat ovat paikkoja, joissa maahanmuuttajia työskentelee suhteellisen suuri osuus, mikä voi osaltaan vaikuttaa tämän alavallinnan suosioon. Se nähdään mahdollisena itselle.

Parturin ammatti kiinnostaa miehiä, kampaajan ammatti ja laajemmin kauneudenhoitoala naisia. Joillakin heistä on kotimaassaan kerrytettyä kokemusta kampaamossa tai kauneussalongissa työskentelystä ja he ovat Suomessakin tottuneet leikkaamaan ja värjäämään lähipiirinsä hiuksia. Poliisin ja vartijan ammatit kiinnostavat joitakin. Urheiluvalmentajiksi ja kuntosaliohjaajaksi haluaa jokunen alalla aiemminkin toiminut. Harva nimeää ensisijaiseksi tavoitteekseen työn siivoajana, mutta heitäkin on jokunen ja tässä heidät on luokiteltu kotitalouspalvelun alle.

3.3 Terveys- ja hyvinvointialat ovat erityisesti naisten suosiossa

Suurin osa terveys- ja hyvinvointialoja ensisijaisena vaihtoehtonaan miettineistä ei vielä osaa kovin tarkasti hahmottaa, mikä ammatti siellä eniten kiinnostaisi (katso kuvio 9). Useimmilla on tähtäimessä hoitoala ja siellä sairaanhoitajan ammatti. Lääketiede tieteenalana tai lääkärin ammatti kiinnostaa kahtakymmentä vastaajaa. Lisäksi erityisesti kotiäiteinä toimineille naisille myös lastenhoito näyttäytyi tavoiteltavana ammattina. Hammaslääkärin ammattia tavoitteli ensisijaisesti seitsemän vastaajaa, jonka lisäksi se oli useammalla yhtenä vaihtoehtona vielä selkiytymättömien toiveiden joukossa. Naisia terveys- ja hyvinvointialojen ammatit houkuttelevat eniten. Se on ensisijainen alavallinta 33 prosentille niistä naisvastaajista, jotka alavallintaa ovat jo osanneet pohtia.

Kuvio 9. Terveys- ja hyvinvointialat kiinnostuksen mukaan

Aineisto ei kerro, mistä ajatukset terveys- ja hyvinvointialoille suuntaamiseen ovat kimmonneet. Alle puolella alalle haluavista on kokemusta näistä töistä, vaikka joukossa onkin jokunen kotimaassaan lääkärinä, hammaslääkärinä, farmaseuttina, fysioterapeuttina, sairaanhoitajana ja ambulanssin kuljettajana työskennellyt. Osaamiskartoituksen haastattelijoiden mukaan haastattelutilanteissa keskusteltiin jonkin verran eri ammateista Suomessa ja eri alojen työmarkkinatilanteesta tarjottiin tietoa. Kerrottiin, millä aloilla on työvoimapulaa.

Osaamiskartoitushaastatteluja tehneiden mukaan erityisesti naisten kohdalla omaa osaamista ja omia vahvuuksia koskeva kysymys oli toisinaan haasteellinen. Naisten voi olla vaikea mieltää omaa, lähinnä kotona kerrytettyä kokemustaan arvokkaaksi – tai mainitsemisen arvoiseksi – työelämäkontekstiin liittyvässä keskustelussa. Jotkut haastattelijat sanoivat näissä tilanteissa rohkaisseensa haastateltavia tuomaan esiin sitä kokemusta, mitä he päivittäin omasta perheestä huolehtiessa saivat. Koska kysymyslomakkeessa suunnataan seuraavaksi miettimään alaa, minne haluaisi kouluttautua, tai työtä, mitä haluaisi tehdä, on terveys- ja hyvinvointialat ehkä ainoa mieleen tuleva asia, kun työelämästä ei ole mitään kokemusta.

Tämä aineisto ei kerro tarkemmin haastattelutilanteista, joten emme sen pohjalta voi tietää, miten paljon haastattelijat on vienyt keskustelua eteenpäin, kun ammattipohdintoja on tehty. Kotoutumiskoulutuksia etnografisella otteella tarkastelleen Tuuli Kurjen (2019) väitöskirja paljastaa, kuinka kotouttamistoimet usein hyvistä tasa-arvoa tavoittelevista aikeista huolimatta osallistuvat työmarkkinoiden rodullistetun ja sukupuolitetun eriytymisen vahvistamiseen. Hän nostaa esimerkiksi joidenkin tutkimuksensa aikana kohtaamiensa opettajien tavan nähdä jostakin kulttuurista tulevat maahanmuuttajanaiset luontaisesti hoivaavina, ja siten sopivina alhaisen koulutustason matalapalkkaiseen hoivatyöhön (Emt., 60).

3.4 Huomionarvoista muista aloista

Lähes kymmenen prosenttia vastaajista on kiinnostunut kaupan alasta. Heistä muutamalla on esimerkiksi kirjanpitokokemusta ja se kiinnostaa myös tulevaisuudessa. Kaupan alat on ollut koulutusala 14 prosentille korkeakoulua käyneistä miehistä ja 13 prosentille naisista. Osa haluaa täydentää kesken jääneitä MBA- tai muita opintojaan, jotkut pohtivat myyjän ammattia, mutta

suurin osa haluaa oppia kaupankäyntiä Suomessa. Tähän luokkaan on luokiteltu myös ne, joiden toiveissa on yrittäjäksi ryhtyminen, ja jotka ensisijaisesti haluavat oppia yrittämisestä Suomessa, vaikka varsinainen toimiala voi olla jokin toinen – yleensä joku tekniikan – ala. Yrittäjyys kiinnostaa monia, onhan moni tehnyt kotimaassaan työtä freelancer-pohjalta. Se voi houkuttaa myös siksi, että jalansijan saaminen maahanmuuttajana suomalaisilla työmarkkinoilla ei näyttäytyä helppona ja yrittäjyys nähdään keinona helpottaa tätä.

Tietojenkäsittely ja tietoliikenne (ICT) kiinnosti ensisijaisesti kuutta prosenttia vastaajista. Korkeakoulua kotimaassaan käyneillä miehillä se on ollut 11 prosentin ja naisille viiden prosentin opiskelema ala, ja tällä alalla moni heistä haluaa opiskella tai työskennellä jatkossakin. Tietotekniikka kiinnostaa myös monia, joilla ei ole mitään tietoteknistä osaamista ennen Suomeen tuloaan. Tietotekniikka tai IT-osaaminen tuntui monen mielessä samaistuvan myös taitoon käyttää tietokoneita ja älypuhelimia. Se näyttäytyi luku- ja kirjoitustaidon sekä kielitaidon ohella perustaitona – joillekin jopa sivistyksen merkinä – joka halutaan ottaa haltuun.

Punaisen Ristin aineistossa muutaman vastaajan kohdalla oma elämäntilanne, elämisen mahdottomuus ja levottomuudet kotimaassa sekä maailmantapahtumat laajemminkin olivat saaneet vastaajat kiinnostumaan yhteiskunnallisista aloista, toimittajan ammatista tai ihmisoikeuksista, ja ensisijaiset opiskelutoiveet sijoittuivat näille aloille. Omat kyvyt halutaan näissä tapauksissa ensisijaisesti valjastaa rakentamaan oikeudenmukaisempaa maailmaa.

Kasvatusalaa oli korkeakoulukokemusta omaavista naisista opiskellut kotimaassaan 12 prosenttia, ja miehistä seitsemän prosenttia. Korkeakoulutettujen naisten keskuudessa se oli kolmanneksi yleisin koulutusala. Lisäksi esimerkiksi historiaa tai kieliä pääaineinaan korkeakoulussa opiskelleet olivat tavoitelleet kulutuksellaan myös aineenopettajan pätevyyttä, joten opettajan ammattiin suuntautuneita oli korkeakoulutetuissa enemmänkin kuin yllä mainitut prosentit. Opettajina oli toiminut kuusi prosenttia kaikista naisista ja kaksi prosenttia miehistä. Tulevaisuudessa ensisijaisesti kasvatusalalle toivoi pääsevänsä viisi prosenttia nais- ja prosentti miesvastaajista. Erään opettajan ammatista haaveilevan haastatellun kohdalla toivetta taustoitettiin seuraavalla selityksellä, joka kuvastaa hyvin turhautumista siihen, ettei hänen sosiaalialan ja oman äidinkieltensä opintojaan ole täällä tunnustettu.

“Opiskellut 15 vuotta ja täällä tuntuu, että tuo 15 vuotta mennyt hukkaan, koska samat todistukset eivät päde. Haluaisi niiden pätevän. Haluaisi opiskella täällä suomessa opettajaksi, koska isäkin on opettaja. Muukin perhe korkeasti koulutettua, joten haluaisi itsekin olla.”

Tämä pohdinta kuvastaa paitsi turhautumista, myös sitä, kuinka koulutustausta ja ammatillinen alavalinta eivät ole monen lähtömaassa – jos eivät käytännössä aina Suomessakaan – niinkään yksilön toiveista ja taipumuksista kumpuavia, kuin perheen tai suvun luokka-aseman kautta mahdollistuneita tai määrittäneitä. Samaa viestittävät myös lukuisat esimerkit rakennusosalalle, hitsaamaan tai automekaanikoiksi isien, veljien tai muiden sukulaisten mukana päätyneistä miehistä, lampaista paimentaneista paimentolaislapsista ja äidin mukana kulkeneista lihakauppiaista. Samantapainen pohdinta kuvastuu myös tutkijoiden (Tokola et al 2018) tekemissä haastatteluissa, joissa haastatellut pakolaistaustaiset nuoret naiset kuvaavat turhautumistaan työelämäpolkua etsiessään.

4 TARVITAAN YHTEISKUNTAKRIITTISTÄ OHJAUSOTETTA, NÄYTÖN PAIKKOJA, ENNAKKOLUULOTONTA JA OSALLISTAVAA IDEOINTIA SEKÄ YHTEISTYÖTÄ

Yhteenvedona edellisistä voi sanoa, että erityisesti toiselle asteelle suuntavien nuorten ammatinvalinnan yhteydessä vallitsevia – yksilön omaa mielenkiintoa, omia taipumuksia, vahvuuksia ja mieltymyksiä korostavia – ohjauskäytäntöjä (Lappalainen, Mietola & Lahelma 2010) ei turvapaikanhakijoiden keskuudessa ole sisäistetty omia tulevaisuudenvalintoja ensisijaisesti ohjaaviksi periaatteiksi. Ensinnäkään tällaisiin yksilövalintoihin ei ole totuttu. Suurimmalla osalla oma työkokemus on muovautunut sen mukaan, minne on jonkun sukulaisen mukana päästy töihin ja aloja on vaihdettu sen mukaan, millä aloilla on ollut töitä tarjolla. Työtä ei ole totuttu ajattelemaan oman yksilöllisen identiteetin osana vaan ennemminkin itsensä ja perheensä elättämisen välineenä.

Toisekseen turvapaikanhakijoiden keskuudessa oma heikko työmarkkina-asema tiedostetaan, joten tulevaisuuden ammattialasuuntautumista koskevia pohdintoja ohjaa ennen kaikkea työmarkkinoilta muiden samassa yhteiskunnallisessa asemassa olevien kautta saadut signaalit siitä, missä on aukkoja läpäistä ne korkeat muurit, jotka suomalaisille työmarkkinoille pääsyä ympäröivät. Ensisijaisena toiveena lähes kaikille miehille tuntuu olevan lunastaa paikkansa yhteiskunnassa tekemällä työtä, elättämällä itsensä ja mahdollisesti perheensä, olla riippumaton yhteiskunnan tuista. Monet korostavat myös haluansa tehdä sitä, mitä juuri tässä yhteiskunnassa tarvitaan. Halutaan olla hyödyksi, osallistua rakentamaan tätä yhteiskuntaa ja valjastaa oma osaaminen siihen.

4.1 Yhteiskuntakriittistä ohjausotetta ja kriittistä kotoutumisen asiantuntijuutta

Kotouttamista tutkinut sosiologi Jaana Vuori (2015) on painottanut kotouttamisessa kuuntelevaa työtettä, missä yksilön taustan huomioon ottaminen ei riitä, vaan kuuntelemalla on hankittava myös tietoa ja ymmärrystä siitä, miten rakenteelliset tekijät ja kokemukset syrjinnästä ja rasismista vaikuttavat hänen elämäänsä (Sotkasiira 2018, 295) sekä ohjaavat toimintaa ja valintoja tulevaisuuden suhteen. Eri alat ovat eri tavoin avoimia etniselle erilaisuudelle (Souto 2016) ja tieto tästä kulkeutuu oman viiteryhmän ”puskaradiossa”. Todennäköisesti nämä signaalit, jotka vihjaavat mahdollisista aukoista työmarkkinoille pääsyä ympäröivässä muurissa, ohjaavat valintoja ja tulevaisuuteen suuntautumista yksilöllisiä mieltymyksiä, taipumuksia ja kykyjä enemmän, etenkin jos näihin pohjaavia valintoja ei ole totuttu ennenkaan tekemään. Omat kyvyt, mieltymykset ja taipumukset – joista kukaan ei ehkä ole aiemmin kysynyt – opetellaan tuomaan esiin niin, että ne tässä uudessa ympäristössään näyttäytyvät arvokkaina.

Suomessakin on viime vuosina herätty puhumaan etnisesti lohkoutuvista työmarkkinoista. Erityisesti työvoimapolitiittisen ohjauksen kautta suuntaudutaan hyvinkin valikoiduille aloille (esim. Antikainen 2015), joista tutkituin esimerkki on sosiaali- ja terveysalan perustutkinto eli lähihoitajien koulutus (esim. Laasonen & Teräs 2013). (Souto 2016, 47; ks. myös Kurki 2019.) Etnistä lohkoutumista on tutkittu myös hoiva-alan sisällä, missä maahanmuuttajataustaisia on erityisesti matalapalkkaisissa hoiva-avustajan tehtävissä sekä lääkäreiden keskuudessa julkisella sektorilla, mikä houkuttelee suomalaissyntyisiä lääkäreitä yksityistä sektoria vähemmän (Näre 2013, 74–75). Mikäli tavoitellaan yhteiskuntaa, jossa kaikilla on yhdenvertaiset mahdollisuudet kouluttautua kykyjensä, halujensa ja taipumustensa mukaan, tulee tällaista etnistä lohkoutumista pyrkiä ehkäisemään varmistamalla, että kotoutujalla on riittävästi ymmärrystä paitsi vaihtoehtoistaan myös omista toiveistaan ja osaamisestaan. Uudessa ympäristössä voi itsestään löytää uusia puolia.

Kotoutumistyötä tekevien keskuudessa tarvitaan sensitiivisyyttä havaita yhteiskunnan syrjiviä rakenteita ja välttää stereotyyppisiä sukupuoleen tai kulttuuritaustaan liitettyjä oletuksia yksilöiden taipumuksista. Yksilöllinen ammattisuuntautuminen uudessa ympäristössä vaatii esiin tullakseen kontakteja valtaväestöön ja tutustumista työelämän eri aloille. Anne-Mari Soudon sanoin: Maahanmuuttajataustaisen työntekijän hakeutuminen lähihoitajaksi on tietenkin kannustettava vaihtoehto... mutta jos se näyttäytyy nuorelle ainoana tutuna, turvallisena ja soveliaana

vaihtoehtona, ollaan tekemisissä koulutusjärjestelmän sisään rakentuvan rasismin kanssa (Souto 2016, 58). Vaikka Soudon tutkimus onkin tehty peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten keskuudessa, on tämä hyvä muistaa myös kotoutumis- ja esikotoutumistoimien yhteydessä, kun aikuisia ohjataan koulutuksen kautta kohti työelämää. Jo vastaanottotoiminnan piirissä kaivataan kriittistä kotoutumisen asiantuntijuutta, jonka Tiina Sotkasiira määrittelee kantaaottavaksi ja valtasuhteita avoimesti purkamaan pyrkiväksi ja asiakkaan asemaan asettuvaksi asiantuntijuudeksi (Sotkasiira 2018, 302).

4.2 Näytön paikkoja osaamisen tunnistamiseen ja tunnustamiseen

Punaisen ristin toteuttama osaamiskartoitus antaa vihjeitä siitä, minkälaista osaamista turvapaikanhakijoiden moninaisessa joukossa löytyy. Haasteena jatkossa on se, kuinka tätä osaamista saadaan tunnistettua ja tunnustettua. Vastaanottokeskuksissa toteutettua alkuvaiheen osaamisen tunnistamista käsittelevässä Testipisteen raportissa painotetaan, että kotoutumiskoulutus tulisi toteuttaa nykyistä työelämälähtöisemmin niin, että opiskelun ohessa on säännöllisiä työssäoppimisjaksoja ja/tai ammatillisia opintoja (Sandberg & Stordell 2016). Löytyisikö riittävästi poliittista tahtoa siihen, että eri aloilla ideoitaisiin parhaita toimintamalleja kotouttamisen ja koulutuksen sekä työelämään tutustumisen ja ohjauksen yhdistämiseksi? Voisivatko tällaisia olla vaikka käytännönläheiset, tekemistä painottavat työpajat, joissa osaamistaan voi tuoda esille, ja joissa sitä voisi päivittää uuteen ympäristöön sopivaksi? Voisivatko ammatilliset oppilaitokset järjestää lyhyitä tutustumisjaksoja eri aloille, missä omaa osaamistaan voisi harjoittaa ja uusia aloja kokeilla?

Monipuolinen ja ennakkoluuloton tutustuminen eri aloihin TET-jaksojen myötä voi tuoda yksilöstä aivan uusia taipumuksia ja ammattialatoiveita esiin. Tämä yhdistettynä kriittisen kotoutumisen asiantuntijan ohjaukseen mahdollistaa kotoutujille selkeämpiä ja omaan osaamisen ja toiveisiin pohjautuvia – ja siten todennäköisesti sosiaalisesti kestävämpiä – tulevaisuuden ammattitoiveita, joiden varaan yhteiskunnassamme korkealle arvostettua työkansalaisuutta ja ammatti-identiteettiä on mahdollista ryhtyä rakentamaan.

Kotoutumistoimien integraatiopyrkimyksissä on myös muistettava niiden kaksisuuntainen luonne. Rasismia ei tulisi pitää hyväksyttävänä millään allalla. Erityisesti miesvaltaisten, etniseltä erilaisuudelta itseään suojaavien alojen parissa olisi hyvä kiinnittää huomiota ja tarvittaessa vaikuttaa asenneilmapiiriin niin, että myös etnisesti erilaisilla olisi mahdollisuus tuntea olonsa turvalliseksi ja tasavertaisiksi opiskelijoiksi ja työntekijöiksi.

4.3 Turvapaikanhakijoiden osaaminen yhteiskunnallisena voimavarana

Raportin lopuksi on hyvä kääntää ajatuksia totutusta ja miettiä vielä turvapaikanhakijoiden osaamista muussakin kontekstissa kuin kotoutumiskeskustelussa, jossa puhe kääntyy helposti kustannuskysymyksiin ja turvapaikanhakijat esitetään ensisijaisesti Suomen taloutta koettelevana kustannuseränä. Valtion kotouttamisohjelmassa 2016–2019 esitetty keskeinen tavoite on, että maahanmuuttajien oman kulttuurin vahvuudet tuodaan vahvistamaan Suomen innovaatiokykyä hyödyntämällä osaamista nykyistä paremmin niin työmarkkinoilla kuin innovaatio toiminnassakin (TEM 2016, 26–30). Tämän rohkaisemana herätellään muutamia ideoita tässä selvityksessä esiin tulleen osaamisen näkemisestä yhteiskunnallisena, ja taloudellisenakin, voimavarana.

Yhteiskuntamme on suurten muutosten edessä, kun ympäristötekijät ja maapallon rajalliset resurssit pakottavat löytämään uusia ratkaisuja talouden järjestämiseksi. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra visioi kiertotaloudesta kasvun, investointien ja viennin moottoria Suomelle (Sitra 2016). Kuten edellä havaittiin, on turvapaikanhakijoiden joukossa paljon koneita ja laitteita korjanneita, niukkuuden kulttuurista tulleita tai taloudellisten pakotteiden alaisuudessa eläneitä ihmisiä, jotka jo lapsesta asti ovat oppineen kierrättämään osia ja materiaaleja viimeiseen asti. Voisiko heidät nähdä kierrätyksen asiantuntijoina ja suunnannäyttäjinä, kun etsitään keinoja siirtyä kertakäyttökulttuurista kohti kiertotaloutta? Entä ruuantuotantoketjun perinpohjaisesti tuntevat, löytyisikö heille sijaa kestävämpään maatalouteen siirtymisen suunnittelussa, kun kokeillaan erilaisia omavaraisuuden malleja?

Sosiaalinen media täyttyy – ainakin tämän raportin laatijan ruudulla – ekologisista materiaaleista ja tuotantotapoista, perinnekeksintöistä sekä sosiaalista kestävyyttä tuotannossaan yhdistelevien yritysten tuotteita esittelevistä mainoksista. Voisiko tässäkin selvityksessä esiin tullut perinnekeksintöiden taitajien arvokas taito yhdistyä johonkin yllättävään niin, että siitä syntyisi jotain uutta ja kiinnostavaa sekä sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä tuotetta globaaleille markkinoille?

Suomi tunnetaan maailmalla korkeasta osaamisestaan ja hyvistä oppimistuloksistaan ja Opetus- ja kulttuuriministeriössä on viime vuosina panostettu koulutuksen asiantuntemuksen ja liiketoimintaosaamisen yhdistävään koulutusvientiin (OPM 2016). Voitaisiko tässä kontekstissa ajatella, että Suomessa joustavasti – aiempi osaaminen tunnistaen ja tunnustaen – koulutettu turvapaikanhakija voisi jatkossa olla paras mahdollinen – sekä vientiympäristön että -artikkelin tunteva – vientiagentti omassa lähtömaassaan sitten, kun tilanne siellä on vakaampi? Voitaisiko se nähdä vaikka Suomen panostuksena kehitysyhteistyöhön, kun vuosia tuhottuja sotatantereita käydään uudelleenrakentamaan?

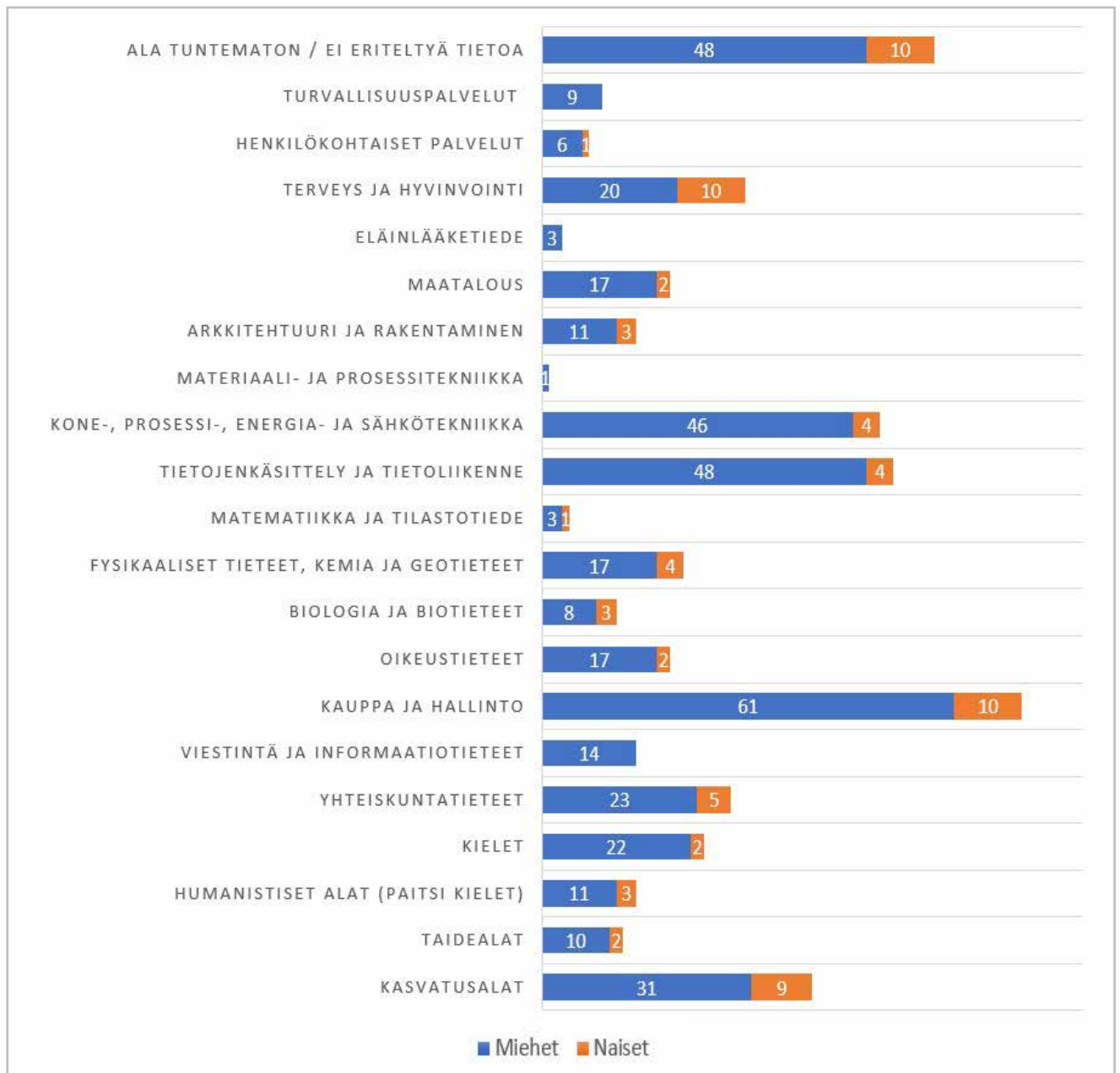
Näitä ja muita mahdollisuuksia erilaisista yhteistoiminnan malleista on hyvä ideoida, kokeilla ja kehittää turvapaikanhakijoiden ja eri alojen asiantuntijoiden kesken. Hedelmällisimmän tuloksen ne varmasti tuovat silloin, kun turvapaikanhakijat kohdataan tasavertaisina kumppaneina ja heidät osallistetaan heistä käytävään yhteiskunnalliseen keskusteluun kaikilla ideoinnin ja toiminnan taasoilla.

Lähteet

- Brunila, Kristiina, Hakala, Katariina, Lahelma, Elina & Teittiinen, Antti (2013). Avauksia ammatilliseen koulutukseen ja yhteiskunnallisiin erontekoihin. Teoksessa Kristiina Brunila, Katariina Hakala, Elina Lahelma & Antti Teittiinen (toim.) Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot. Helsinki: Gaudeamus, 9-16.
- Haverinen, Ville-Samuli (2018) Pakotetusta toimeettomuudesta – turvapaikanhakijoiden kotoutumisen vastaanotto toiminnan osana. Janus, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, Vol 26, (4) 2018, 309–325.
- Könönen, Jukka (2012) Prekaari työvoima ja työn uudet hierarkiat metropolissa. Ulkomaalaiset matalapalkkaisilla palvelualoilla. Sosiologia 3/2012. Westermarck-seuran julkaisuja, 190–205.
- Kurki, Tuuli (2018) Immigrant-ness as (mis)fortune? Immigrantisation through integration policies and practices in education. Academic dissertation. University of Helsinki. (<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/294719/immigran.pdf?sequence=1&isAllowed=y>) luettu 21.3.2019
- Lappalainen, Sirpa & Mietola, Reetta & Lahelma, Elina (2010) Hakemisen pakkoa, tiedonmuruja ja itseymmärrystä: nuorten koulutusvalinnat ja oppilaanohjaus. Nuorisotutkimus 1/2010, 39–55.
- Maahanmuuttovirasto (2019a) Sanasto. Verkkójulkaisu [viitattu 19.3.2019]. Saantitapa: <https://migri.fi/sanasto>
- Maahanmuuttovirasto (2019b) Pakolaiset ja turvapaikanhakijat – Usein kysyttyä -verkkosivu [viitattu 19.3.2019]. Saantitapa: <https://migri.fi/ukk-pakolaiset-ja-turvapaikanhakijat>
- Näre , Lena (2013) Ideal Workers and Suspects: Employer’s Politics of Recognition and the Migrant Division of Care Labour in Finland ’ Nordic Journal of Migration Research , vol. 3 , no. 2 , pp. 72-81 .
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2016) Koulutusviennin tiekartta 2016–2019. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:9 [Viitattu 28.3.2019]. Saantitapa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74852/okm9.pdf>
- Sandberg, Tanja & Stordell, Elina (2016): Vastaanottokeskuksissa toteutettu alkuvaiheen osaamisen tunnistaminen. Aikuisten maahanmuuttajien kielitaidon arviointikeskus Testipiste [Viitattu 4.3.2019]. Saantitapa: https://minedu.fi/documents/1410845/4240776/VOK-raportti_2016/86ea0123-d929-4aa6-b453-95eaa1ec2dd7/VOK-raportti_2016.pdf), luettu 15.3.2019
- Sitra (2016) Kierrolla kärkeen. Suomen tiekartta kiertotalouteen 2016–2025. Sitran selvityksiä 117 [viitattu 25.3.2019]. Saantitapa: <https://media.sitra.fi/2017/02/27175308/Selvityksia117-3.pdf>
- Sotkasiira, Tiina (2018) Tietävä, tulkitseva ja taisteleva asiantuntijuus turvapaikanhakijoiden sekä ammattilaisten ja vapaaehtoisten välisissä kohtaamisissa. Janus, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, Vol 26, (4) 2018, 292–308.
- Souto, Anne-Mari (2016) Etnistyvät toisen asteen koulutusvalinnat. Nuorisotutkimus 4/2016, s. 47–59.
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2019): Työssäkäynti [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-5528. pääasiallinen toiminta ja ammattiasema 2017, 1. Taloudellinen huoltosuhde oli 137 vuonna 2017. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 18.3.2019]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyokay/2017/01/tyokay_2017_01_2019-02-12_kat_001_fi.html
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2019c) Ammattiluokitus 2010. Verkkosivut [viitattu 6.3.2019]. Saantitapa: <https://www.tilastokeskus.fi/meta/luokitukset/ammatti/001-2010/index.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2019) Kansallinen koulutusala 2016 -luokitus. Verkkosivut [viitattu 6.3.2019]. Saantitapa: <https://www.stat.fi/meta/luokitukset/koulutusala/001-2016/index.html>
- Tokola Nina, Rättilä Tiina, Honkatukia Päivi, Mubeen Fath E., & Irmeli Mustalahti (2018). Pakolais- taustaiset nuoret omien työelämäpolkujensa asiantuntijoina ja vahvistajina. Suullinen esitys Sosiaalipolitiikan päivillä, 25.10. 2018.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) (2016) Valtion kotouttamisohjelma 2016–2019 ja valtioneuvoston periaatepäätös Valtion kotouttamisohjelmasta [Viitattu 29.3.2019]. Saantitapa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79075/TEMjul_45_2016_verkko.pdf

Liitteet

Liite 1. Korkeakoulutetut koulutusaloittain (lukumäärä)

Liite 2. Korkeakoulutetut ikäryhmittäin

Korkeakoulutetut	Miehet		Naiset	
	Lukumäärä	Prosentti	Lukumäärä	Prosentti
20 vuotiaat ja nuoremmat	4	1 %	1	1 %
21-25 vuotiaat	85	20 %	16	21 %
26-30 vuotiaat	145	34 %	15	20 %
31-35 vuotiaat	92	22 %	19	25 %
36-40 vuotiaat	44	10 %	8	11 %
41-45 vuotiaat	29	7 %	8	11 %
46-50 vuotiaat	15	4 %	5	7 %
51-55 vuotiaat	6	1 %	2	3 %
56-60 vuotiaat	5	1 %	0	0 %
yli 60 vuotiaat	1	0 %	1	1 %
YHTEENSÄ	426	100 %	75	100 %

Liite 3. Työkokemus ja osaaminen

	Miehet		Naiset	
Työkokemusta ei ole tai siitä ei ole mainintaa	126	7 %	74	27 %
Kotityöt ja/tai eläintenhoito	4	0 %	26	10 %
Avustavat keittiö- ja ruokatyöntekijät	3	0 %		
Teollisuuden ja rakentamisen avustavat työntekijät	20	1 %		
Maa-, metsä- ja kalatalouden avustavat työntekijät	28	2 %		
Siivoojat, kotiapulaiset ja muut puhdistustyöntekijät	25	1 %	7	3 %
Kuljetustyöntekijät	114	7 %		
Prosessityöntekijät	9	1 %	4	1 %
Elintarvike-, puutyö- ja vaatetus- ja jalkinealan valmistustyöntekijät ym.	119	7 %	24	9 %
Sähkö- ja elektroniikka-alan työntekijät	70	4 %		
Käsityötuotteiden valmistajat, hienomekaanikot sekä painoalan työntekijät	19	1 %	2	1 %
Konepaja- ja valimotyöntekijät sekä asentajat ja korjaajat	174	10 %	1	0 %
Rakennustyöntekijät ym. (pl. sähköasentajat)	244	14 %		
Maanviljelijät ja eläintenkasvattajat, metsä- ja kalatalouden työntekijät ym.	73	4 %		
Suojelu- ja vartiointityöntekijät	58	3 %	3	1 %
Hoivapalvelun ja terveydenhuollon työntekijät	5	0 %	11	4 %
Myyjät, kauppiaat ym.	200	12 %	10	4 %
Palvelutyöntekijät	119	7 %	35	13 %
Toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät	43	2 %	10	4 %
Informaatio- ja tietoliikenneteknologian asiantuntijat	24	1 %		
Lainopilliset avustajat sekä sosiaali- ja kulttuurialan asiantuntijat	34	2 %	6	2 %
Liike-elämän ja hallinnon asiantuntijat	32	2 %	10	4 %
Terveydenhuollon asiantuntijat	13	1 %	8	3 %
Tieto- ja viestintäteknologian erityisasiantuntijat	5	0 %		
Liike-elämän ja hallinnon erityisasiantuntijat	7	0 %	1	0 %
Opettajat ja muut opetusalan erityisasiantuntijat	40	2 %	17	6 %
Terveydenhuollon erityisasiantuntijat	7	0 %	2	1 %
Luonnontieteiden ja tekniikan erityisasiantuntijat	23	1 %	4	1 %
Johtajat	5	0 %	1	0 %
Sotilaat	16	1 %		
YHTEENSÄ	1731		272	

